

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos (specializacija – socialinio darbo organizavimas) magistrantūros studijų programa

Jūratė Zikaitė

**SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ YPATUMAI
SOCIALINIO PEDAGOGO VEIKLOS KONTEKSTE**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė -
doc. dr. G. Morozova*

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumų analizė.

Iškelta *hipotezė*, kad lemiamą specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų bendravimo sąlyga mokykloje – pozityvūs santykiai. Netinkamas elgesys, konfliktai, santykių kontroversiškumas sunkina įsiliejimą į mokyklinę veiklą ir lemia atstūmimą.

Interviu bei anketinės apklausos metodais buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumus skirtingo tipo ugdymo įstaigose. Atlikta *kokybinė ir kiekybinė duomenų analizė*.

Tyrimo generalinę aibę sudaro 135 respondentai. Tyrimui buvo pasirinktos penkios tiriamųjų grupės: I grupė – moksleiviai su specialiaisiais ugdymosi poreikiais, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje (n=6), II grupė – moksleiviai su specialiaisiais ugdymosi poreikiais, kurie mokosi specialiojoje mokykloje (n=6), III grupė – socialinis pedagogas, dirbantys bendrojo lavinimo mokykloje (n=1), IV grupė – socialinis pedagogas, dirbantys specialiojoje mokykloje (n=1), ir V grupė – moksleiviai, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje kartu su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais (n=121).

Empirinėje tyrimo dalyje nagrinėjami skirtingo tipo ugdymo įstaigose besimokančių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su šeima, bendraklasiais, kitais vaikais, mokytojais ir socialiniu pedagogu. Analizuojami socialinių pedagogų, dirbančių bendrojo lavinimo ir specialiojoje mokykloje, požiūris į šiuos vaikus. Bendraujant su socialiniais pedagogais pokalbiai vykdyti pagal tokius kriterijus: santykiai su šeima, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, klasės draugais, požiūris į mokymąsi.

Taip pat analizuojamas bendrojo lavinimo mokykloje besimokančių mokinių požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, santykiai su jais, bendravimo galimybės.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

1. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, mokydamiesi specialiojoje mokykloje, palaiko draugiškesnius santykius su bendraamžiais, kitų klasių mokiniais ir mokytojais negu bendrojo lavinimo mokyklos specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, mokydamiesi bendrojo lavinimo mokykloje, jaučiasi mažiau saugūs nei specialiojoje mokykloje, kadangi iš jų dažniau pasityčioja bendraamžiai ir kiti vaikai, jie turi mažiau motyvacijos ir noro mokytis.
2. Socialiniai pedagogai palaiko pozityvius santykius su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, nepriklausomai nuo ugdymo įstaigos tipo, tačiau tenka pažymėti, kad ir bendrojo lavinimo, ir specialiojoje mokykloje socialinių pedagogų teigimu, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai su klasės draugais elgiasi šiurkščiai, neapgalvotai, dažnai konfliktuoja.
3. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, besimokantys bendrojo lavinimo mokykloje, apsunkina mokytojų darbą, trukdo gabių vaikų mokymuisi dėl savo netinkamo elgesio pamokų metu, nors bendraklasiai noriai bendrauja su šiais vaikais ir padeda jiems, tačiau daugumai iš jų specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai kelia gailestį. Tenka pažymėti, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokinius ir specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus dažnai sieja tik dalykiniai santykiai.

Esminiai žodžiai: specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, mokykla, tarpusavio santykiai, bendravimas, socialinis pedagogas.

TURINYS

<u>Magistro darbo santrauka.....</u>	<u>2</u>
<u>IVADAS.....</u>	<u>5</u>
<u>1. VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ APIBŪDINIMAS.....</u>	<u>8</u>
<u>1.1. Bendravimo ir tarpusavio santykių samprata.....</u>	<u>8</u>
<u>1.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumai.....</u>	<u>11</u>
<u>1.3. Mikroaplinkos poveikis specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiuose .....</u>	<u>12</u>
<u> 1.3.1. Šeimos įtaka.....</u>	<u>13</u>
<u> 1.3.2. Bendraamžių įtaka.....</u>	<u>14</u>
<u> 1.3.3. Pedagogų įtaka.....</u>	<u>16</u>
<u>1.4. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių svarba.....</u>	<u>17</u>
<u>1.5. Socialinio pedagogo veikla, sprendžiant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų problemas mokykloje.....</u>	<u>19</u>
<u>2. SPECIALIŲJŲ UGDYMOŠI POREIKIŲ VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ YPATUMŲ TYRIMAS .....</u>	<u>22</u>
<u>2.1. Tyrimo metodika .....</u>	<u>22</u>
<u>2.2. Tyrimo dalyviai.....</u>	<u>25</u>
<u>.....</u>	<u>25</u>
<u>2.3. Tyrimo rezultatų analizė .....</u>	<u>27</u>
<u> 2.3.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumai.....</u>	<u>27</u>
<u> 2.3.2. Socialinių pedagogų požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus.....</u>	<u>37</u>
<u> 2.3.3. Bendrojo lavinimo mokyklos mokinių požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus</u>	<u>44</u>
<u> 2.3.3.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų atstūmimas (atskirtis).....</u>	<u>45</u>
<u> 2.3.3.2. Mokinių bendravimo galimybės su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais.....</u>	<u>47</u>
<u>IŠVADOS.....</u>	<u>52</u>
<u>LITERATŪRA.....</u>	<u>53</u>
<u>Summary.....</u>	<u>58</u>
<u>PRIEDAI.....</u>	<u>59</u>

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Bendravimas - tarpusavio sąveika, sudėtingi, įvairialypiai žmonių kontaktai, atsirandantys iš bendros veiklos poreikių (Red., Augis ir kt. 1993, p. 42-43).

Emocinė būklė – žmogaus psichologinė būseną, savijauta, kurią nulemia dominuojančios emocijos. Jei, kurios nors emocijos yra išgyvenamos ilgesnį laiką, jos gali formuoti tam tikrą emocinę būklę (Vaitkevičiūtė, 2004 p. 205).

Socializacija – visuomeniškai vertingos asmenybės formavimas kryptingu ugdymu ir aplinkos veiksniais, individo pasirengimas savarankiškam gyvenimui visuomenėje (Jovaiša, 2007 p. 271).

Specialieji ugdymo(si) poreikiai – pagalbos ir paslaugų reikmė, atsirandanti dėl to, kad ugdymo ir saviugdodos reikalavimai neatitinka asmens, turinčio specialiųjų poreikių, galimybių (Kasparavičienė, Sabaliauskienė, Rimkienė 2002 p. 45).

Specialiųjų poreikių turintis asmuo – asmuo, dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų galintys ribotai dalyvauti ugdymo procese ir visuomenės gyvenime (Kasparavičienė, Sabaliauskienė, Rimkienė 2002 p. 46).

Tarpasmeniniai santykiai – subjektyviai išgyvenami žmonių ryšiai, kurie objektyviai reiškiasi įvairiais vieno su kitu sąveikos būdais. Tarpasmeniniai santykiai yra grupės narių tarpusavio nuostatų, orientacijų ir lūkesčių sistema, priklausoma nuo bendros veiklos ir vertybių, kuriomis grindžiamas bendravimas (Red., Augis ir kt. 1993, p. 306).

SUP – specialieji ugdymosi poreikiai.

SPV – specialiųjų poreikių vaikai.

ĮVADAS

Temos aktualumas.

Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių bendravimas visais laikais yra aktualus ir vertas dėmesio (Galkienė, 2001; Giedrienė, Mockevičienė 1995; Kaffemanienė 2001), tačiau keičiasi laikai, keičiasi požiūris, keičiasi ugdymo metodai. Galkienė (2003, 2005, 1999), Juodaitytė (2003), Melienė, Ruškus, Elijošienė (2003), Dabrišienė, Narkevičienė (2002), Kaffemanienė, Lusver (2004), Ališauskas (2004) pabrėžia, kad vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių sėkmingas prisitaikymas mokykloje priklauso nuo tarpusavio santykių.

Vaiką supa gausybė tikrovės reiškinių ir objektų, su kuriais jį sieja įvairiapusiški ryšiai ir santykiai. Tačiau pagrindinis tikrovės objektas yra kitas žmogus. Kurienė (2007) mano, kad žmogaus santykiai su kitu žmogumi pasireiškia tiek atitinkamu asmenybės požiūriu į kitą žmogų – jo pasaulėžiūros, įsitikinimų, idealų, išvaizdos vertinimu, tiek ir konkrečiu elgesiu, bendravimu su juo.

Sėkmingas bendravimas su bendraamžiais, teigiamas jų vertinimas ir priėmimas lemia vaikų psichosocialinę sveikatą, o socialinis vaikų neprisitaikymas įgalina prognozuoti vėlesnes prisitaikymo bei elgesio problemas (Vyšniauskytė-Rimkienė, 2008).

Vyšniauskytė-Rimkienė (2008) teigia, kad bendraamžių atstūmimą lemia menki vaiko socialiniai įgūdžiai, vienas iš pagalbos būdų, siekiant padėti vaikams ir jaunuoliams keisti jų neigiamą statusą – kryptingai lavinti jų socialinius gebėjimus. Kurienės (2007) teigimu, sėkmingo ugdymo rezultatas – sėkmingi santykiai su savimi ir pasauliu. Kiekvienas vaikas nori veikti, tobulėti, išmokti kuo daugiau naujų dalykų, tirti ir suprasti jį supantį pasaulį, nori prasmingų santykių su kitais žmonėmis, dalyvauti bendroje veikloje, būti saugus, jausti, kad juo rūpinamasi ir žinoti, kad nesusipratimus galima išsiaiškinti neprarandant suaugusiųjų meilės. Kaip vaikas suvoks pasaulį ir save, kaip jis elgsis su pasauliu ir su savimi, iš esmės priklauso nuo to, kaip suvokiamas vaikas ir koks yra elgesys su juo. Kaffemanienė (2001), atlikusi tyrimą apie moksleivių bei pedagogų požiūrį į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, nustatė, kad moksleiviai žino, jog jų bendraamžiai, turintys SUP, turi būti lygiateisiai, lygiaverčiai, tačiau praktiškai normaliai besivystantys vaikai nepasirengę lygiaverčiam bendravimui su jais. Menka moksleivių bendravimo su vaikais, turinčiais SUP, patirtis liudija, kad šie vaikai vis dar izoliuoti nuo bendraamžių. Kai kurie užsienio autoriai (Reynolds, Holdgrafer, 1998; King-Sears, Cummings 1996) analizavo normaliai besivystančių ir neįgalumo situacijoje esančių vaikų bendravimo ir bendradarbiavimo klausimus.

Ugdant vaikus jų tarpusavio bendravimo skatinimas yra vienas svarbiausių uždavinių. Gliokler (2003) teigia, kad žmonių tarpusavio santykiai yra svarbiausia gyvenimo problema. Jie gali praturtinti mūsų gyvenimą, dovanoti daug laimės ir atvirkščiai – atnešti daug skausmo, nusivylimo, nuoskaudos ar pykčio. Pasak Juodaitytės (2003), Žukauskienės, Kratavičienės, Zlatkutės (2000), vaikų kontaktai su bendraamžiais svarbūs vaikų gyvenime. Pozityvūs santykiai su bendraamžiais daro įtaką gebėjimui interpretuoti taisykles, o ne tik akiai jomis sekti. Bendravimas su bendraamžiais suteikia vaikui galimybę išmokti konstruktyviai spręsti konfliktus, stiprinti tarpusavio ryšius, spręsti iškilusias tarpusavio santykių problemas.

Kaffemanienė, Ivoškutė (2003) teigia, kad šiuolaikinėje mokykloje siekiama sudaryti sąlygas ugdytis visiems moksleiviams, tačiau iki šiol menkai iširta moksleivių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, palankaus emocinio klimato, lygiaverčio bendravimo su bendraamžiais problema, specialiųjų poreikių mokinių savijauta ugdymo įstaigoje. Problemos kyla ne tik dėl mokinio mokymosi negalių, bet ir dėl bendraamžių nepalankaus požiūrio į nepažangius, mokymosi negalią turinčius moksleivius, dėl moksleivių patiriamos emocinės įtampos mokykloje. Šiame darbe bus bandoma atskleisti, kaip jaučiasi specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, mokydamiesi bendrojo lavinimo ir specialiojoje mokykloje, kas įtakoja šių vaikų tarpusavio santykius.

Probleminiai klausimai.

- Kaip specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai jaučiasi bendrojo lavinimo mokykloje?
- Koks bendrojo lavinimo mokyklos mokinių santykis su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais?
- Kaip specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai jaučiasi specialiojoje mokykloje?

Hipotezė:

Lemiamą specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų bendravimo sąlyga mokykloje – pozityvūs santykiai. Netinkamas elgesys, konfliktai, santykių kontroversiškumas sunkina įsiliejimą į mokyklinę veiklą ir lemia atstūmimą.

Tyrimo objektas – Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykiai.

Tyrimo tikslas – Atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti psichologinės, pedagoginės literatūros apie specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių tarpusavio santykių ypatumus analizę.
2. Išsiaiškinti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių santykius su mokyklos bendruomene.

3. Atskleisti socialinių pedagogų požiūrį į santykius su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais.
4. Atskleisti bendrojo lavinimo mokyklos mokinių tarpusavio santykius su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais.

Tyrimo dalyviai.

Tiriamieji pasirinkti patogiosios atrankos būdu, sudaryta pagal netikimybinę schemą, atrinkti pagal patogumą ir prieinamumą. Tyrimui buvo pasirinktos penkios tiriamųjų grupės: I grupė – moksleiviai su specialiaisiais ugdymosi poreikiais, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje (n=6), II grupė – moksleiviai su specialiaisiais ugdymosi poreikiais, kurie mokosi specialiojoje mokykloje (n=6), III grupė – socialinis pedagogas, dirbantis bendrojo lavinimo mokykloje (n=1), IV grupė – socialinis pedagogas, dirbantis specialiojoje mokykloje (n=1), ir V grupė – moksleiviai, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje kartu su specialiujų ugdymosi poreikių vaikais (n=121). Tyrimas buvo vykdomas Pakruojo rajone.

Tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros analizė;
- interviu metodas;
- kokybinė turinio (content) analizė; jos pagrindinis principas, remiantis respondentų atsakymais, išskiriamos kategorijos ir subkategorijos ir jų interpretavimas, pateikiant konkrečius pavyzdžius;
- anketinė apklausa;
- statistinė tyrimo duomenų analizė.

Magistro darbo struktūra.

Magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, du skyriai – teorinė ir empirinė dalys, tyrimo išvados, naudotos literatūros sąrašas (67 šaltiniai lietuvių ir anglų kalbomis), santrauka anglų kalba ir 4 priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 27 lentelės ir 11 paveikslų. Darbo apimtis 58 puslapiai.

1. VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ APIBŪDINIMAS

1.1. Bendravimo ir tarpusavio santykių samprata

Iš visų žmogaus savybių gebėjimas bendrauti yra pats svarbiausias. Įvairūs autoriai pateikia skirtingus bendravimo apibrėžimus. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje rašoma, kad „bendravimas yra įvairialypiai žmonių santykiai, kylantys iš bendros veiklos poreikių“ (Tumelis, 2003, p.51). Anot Monkevičienės (1995) bendravimas – tai būdas:

- Suprasti kitus ir būti jų suprastam;
- Išvengti vienišumo, vis giliau pajuntant dvasinį ryšį su greta esančiais žmonėmis;
- Mokyti bendradarbiavimo, partnerystės, nes bendravimas padeda keisti idėjomis, nuomonėmis, derinti veiksmus, siekiant to paties tikslo;
- Siekti taikaus sugyvenimo, nes bendraujant paaiškėja kito norai, poreikiai, nuomonės, atsiranda galimybė paaiškinti savo poziciją, o konfliktus spręsti žodžiais, bet ne jėga;
- Kaupti dvasines vertybes bei informaciją apie aplinkinį pasaulį.

Bendraudami žmonės gali sėkmingai tenkinti daugelį svarbiausių savo poreikių. *Pirma*, bendraujant keičiamasi informacija. *Antra*, bendravimas suteikia mums galimybę geriau suprasti ir pažinti save. Lygindami save su kitais, darome išvadas, kas mes esame, kokie esame, kokie mūsų gebėjimai, vertybės, temperamentas ir pan. Savo laimėjimus galime įvertinti tik palyginę su tuo, ką yra pasiekę aplinkiniai. *Trečia*, taip pat labai svarbu yra tai, jog bendraudami mes galime dalytis savo mintimis ir jausmais, atskleisti kitiems savo individualybę, daryti aplinkiniams įtaką ir pan. Kitaip sakant, bendrauti mus skatina ir vadinamieji socialiniai poreikiai. Ambrukaičio (2004) teigimu, bendravimas – tai sudėtingas daugiaplanis procesas, kuris tuo pat metu gali būti ir informacijos, minčių perdavimo ir tarpusavio poveikio procesas, ir bendras žmonių išgyvenimas.

Ališauskienė, Miltenienė (2004) bendravimą apibūdina kaip informacijos perdavimo, priėmimo arba pasikeitimo aktą, idėjų raiškos meną. Bendravimas apima kalbėjimą, klausymą, tarpusavio konfliktų sprendimą, problemų išskėlimą ir pan. Sėkmingo bendravimo komponentai yra supratimas, pasitikėjimas, autonomija, lankstumas.

Pasak Almonaitienės (2010), yra išskiriami tokie svarbiausi bendravimo aspektai:

- Tarpusavio suvokimas (socialinė percepcija). Jis leidžia bendraujant numatyti kito žmogaus elgesį ir planuoti savąjį, padeda siekti norimų tikslų.

- Keitimasis informacija (komunikacija). Komunikacija yra labai svarbi bendravimo dalis, tarpusavio įtakos ir santykių pagrindas.
- Tarpusavio sąveika (socialinė interakcija) – tai bendraujančių poveikis vienas kitam. Bendraudami žmonės daro vieni kitiems tam tikrą įtaką: keičia jausmus, požiūrius ir elgesį. Nuostatų keitimas, konfliktai, bendradarbiavimas, grupinis sprendimų priėmimas – tai taip pat tarpusavio sąveikos atvejai.
- Tarpusavio santykiai – jiems būdingi ilgalaikiai emociniai ryšiai, tarpusavio įsipareigojimai. Tarpusavio santykiai leidžia patenkinti visai kitokius poreikius nei tie, kuriuos tenkiname keisdami informaciją. Tai gali būti bendrumas, prierašumas, meilė.

Įvairūs autoriai – A. Maslou, H. Miurėjus, D. Maklelandas ir kt (cit. Almonaitienė, 2010) – dažniausiai įvardija šiuos socialinius poreikius:

- Bendravimo poreikis (poreikis jausti, kad esi kokios nors grupės, bendruomenės narys);
- Saugumo poreikis (kai neįaučiama grėsmė nei fiziniam, nei psichologiniam saugumui);
- Laimėjimų poreikis (siekis pirmauti, įveikti iššūkius);
- Savęs įvertinimo poreikis (siekis rasti savo vietą visuomenėje);
- Savigarbos poreikis (siekis nebūti kitų žeminamam, niekinamam);
- Dominavimo ir pripažinimo poreikis (noras kontroliuoti kitus, vadovauti);
- Pranašumo poreikis (noras jaustis kuo nors pranašesniau už kitus);
- Saviaktualizacijos ir saviraiškos poreikis (noras realizuoti potencialias savo galimybes, tapti tuo, kuo gali ir nori būti);
- Afiliacijos poreikis (noras turėti artimų draugų, rūpintis kitais ir iš jų sulaukti to paties);
- Prierašumo ir meilės poreikis (atvirų, intymių santykių tarp dviejų žmonių siekimas);
- Poreikis palaikyti kontaktą (noras su kuo nors dalytis emocijomis, užmegzti ryšį).

Sėkmingas arba efektyvus, bendravimas yra toks, kuris leidžia pasiekti norimus tikslus ir patenkinti socialinius poreikius. Almonaitienės (2010) teigimu, tarpusavio santykių lygmenyje bene svarbiausias bendravimo sėkmės rodiklis yra sėkmingas priklausymo poreikio tenkinimas – galimybė tapatintis su kitų žmonių grupėmis, būti jų nariais. Kai jaučiamės esą vertinami, tik tada galime sakyti, kad bendraujame sėkmingai. Kai kurios nuostatos ir elgesio būdai leidžia tenkinti šį poreikį geriau nei kiti. Tai visų pirma teigiamas požiūris į save ir kitus.

Tarpasmeniniai santykiai dažnai priklauso nuo to, su kuo yra bendraujama, t.y. ar su kitu žmogumi liekama tik pažįstamais, ar suartėjama labiau. Pagal santykių artumą, galima suskirstyti juos į tris grupes: santykius su pažįstamais, santykius su draugais ir santykius su artimaisiais.

Pažįstamieji – šie žmonės apie mus žino taip pat nedaug, kaip ir mes apie juos. Tačiau toks bendravimas visiškai patenkina abi puses. Šie santykiai atsiranda savaime, bet ir išnyksta savaime. Su tokiais žmonėmis mus sieja visiškai paviršutiniški tarpasmeniniai santykiai (Almonaitienė ir kt., 2010).

Draugai – šiai grupei priklauso žmonės, su kuriais savo noru užmezgamas glaudus asmeninis kontaktas. Mus traukia tie žmonės, kurie turi gerus socialinius įgūdžius – geba lengvai užmegzti kontaktą, yra taktiški, lengvai reiškia mintis ir pan.; yra pakankamai jautrūs – sugeba suprasti, atjausti; šalia tų asmenų jaučiamės saugiai, galima atvirauti ir pasitikėti; turi bendrą interesų ir panašių vertybių.

Pasak Almonaitienės ir kt. (2010) nors žmonės užmezga santykius dėl labai įvairių priežasčių, tačiau psichologinių tyrimų rezultatai, rodo, kad tikra draugystė galima tik tarp tų, kurių tarpasmeniniams santykiams yra būdingas: *pozityvumas*. Savo draugą asmuo linkęs vertinti labai pozityviai. Jausdamas, kad draugas jį vertina pozityviai, žmogus linksta ir pats save taip vertinti. O tai reiškia, kad jis labiau pasitiki savimi, savo galimybėmis, kelia sau aukštesnius tikslus ir sėkmingai jų siekia. *Lygiavertiškumas* – būtent draugaudamas asmuo įgyja labai svarbią patirtį – jausmą, kad esi lygiavertis kitam. *Pasitikėjimas* – draugai rizikuoja, atsiverdami ir patikėdami vieni kitiems savo paslaptis, tačiau jie daro žinodami, kad jų pasitikėjimas nebus nuviltas. *Atvirumas* – draugai atvirai dalijasi savo asmeniniais išgyvenimais. Toks bendravimas padeda kiekvienam jų geriau pažinti ne tik vienas kitą, bet ir save. *Tarpusavio pagalba* – žmonės, laikantys save draugais, iškilus problemoms, rūpinasi ne tik vienas kitu, bet ir kitais.

Artimieji – taip vadinami žmonės, su kuriais dalijamasi pačia asmeniškiausia patirtimi bei jausmais. Artimieji nuo draugų skiriasi atsidavimo, pasitikėjimo ir atvirumo laipsniu santykiuose. Almonaitienė ir kt. (2010).

Tinkamas bendravimas padeda išlaikyti ir formuoti gerus tarpasmeninius santykius. Vasiliauskaitė (2010) tarpasmeninius santykius apibūdina kaip neformalų asmenybių bendravimą, trunkantį trumpesnę ar ilgesnę laiko tarpą ir atspindintį tam tikrą intelektualinį, emocinį ar fizinį bendraujančių artumą. Asmuo siekia užmegzti santykius su kitu žmogumi tuomet, kai jam reikia informacijos arba jie siekia sumažinti situacijos neapibrėžtinumą. Santykiai paprastai užmezgami pokalbiu. Būtent pirmosios pokalbio minutės yra lemiamos tolesnių santykių plėtrai. Užmezgę santykius žmogų pažįstame šiek tiek geriau, ir pagal tai priimamas sprendimas – tęsti tuos santykius ar apsiriboti tik tokia pažintimi.

1.2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumai

Nuo mažens įpratęs priimti pagalbą, suvokti savo stipriąsias ir silpnąsias puses, neįgalus asmuo jausis visaverčiu žmogumi. O tai yra įmanoma tik dalyvaujant gyvenime, bendraujant su žmonėmis, kažką veikiant, realizuojant savo sugebėjimus – tai ir yra visavertis gyvenimas, į kurį turi teisę kiekvienas žmogus.

Norint sėkmingai ugdyti specialiųjų poreikių vaikus, reikėtų laikytis demokratinių ir humanistinių požiūrių į kiekvieną asmenį, turintį vienokią ar kitokią negalią. Galkienė (2003) teigia, kad pedagogų kompetencija, požiūriai ir nuostatos į ugdymo galimybes gali būti vaiko sėkmės ar nesėkmės mokykloje priežastis. Kitas labai svarbus veiksnys, lemiantis specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų sėkmę mokykloje – santykiai su bendraamžiais.

Kuginytė-Arlauskienė, Jakaitienė (2010) pabrėžia specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių sunkumus, bendraujant su bendraamžiais, bendraklasių, bendramokslų negebėjimą prisitaikyti prie integruotų vaikų poreikių, jų elgesio, išvaizdos, charakterio ypatumų ir kita. Dažniausiai nurodomos neigiamos charakteristikos, ypač neigiamas mokinių elgesys, sunkumai bendraujant. Pasak Galkienės (2003), mokykloje bendravimas su bendraamžiais, klasės draugais užima svarbią vietą. Dažnai tai daro didelę įtaką mokymuisi, elgesiui, savijautai. Tokiems vaikams mokytis ir bendrauti su bendraamžiais yra ypač sunku.

Kvieskienė (2003) pabrėžia, kad mokykla yra antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos, joje socializuojasi, įgauna tam tikrų elgesio, bendravimo įgūdžių. Kadangi socializacija yra ilgalaikis, dinamiškas ir daugiamatis vyksmas, tai jos apibrėžtys mokslinėje literatūroje varijuoja priklausomai nuo to, kas šiame procese laikoma itin reikšmingu.

Mokyklos veikla yra procesas, kuriame dalyvauja ir mokyklos bendruomenės nariai, jį lemia išorės ir vidaus veiksniai, neretai susiduriama su kliudymais optimaliai realizuoti siekius kasdieninėje veikloje (Targamadžė, 1999).

Geras mokytojo ir mokinio ryšys yra bendravimas, santykių palaikymas, tarpusavio supratimas, abipusis pasitikėjimas. Ypač svarbu, kad mokytojas norėtų ir gebėtų dirbti su vaiku, turinčiu specialiųjų ugdymo(si) poreikių, dirbti komandoje su tėvais, kitais bendruomenės nariais, specialistais.

Mokyklos bendruomenės nariai privalo suprasti ir išmokti pagrindines bendravimo taisykles. Kiekvienas žmogus yra unikali individualybė. Dviejų vienodų asmenybių nėra. Gailienė (1998) akcentuoja, kad psichologinis atsparumas reiškia, jog, išgyvendamas savo charakterio silpnumus arba susidurdamas su gyvenimo sunkumais, žmogus geba konstruktyviai juos įveikti, nepuldamas į

neišbrendamą neviltį, savęs nuvertinimą, agresiją. Tačiau net ir nesėkmės atveju, kai krizė neįveikiama ir svarbiausia to laikotarpio problema neišsprendžiama, asmenybės situacija netampa beviltiška. Ypač tai aktualu vaikams, turintiems specialiųjų poreikių. Labai dažnai jiems sunku suvokti realybę, priimti save tokį, koks yra iš tikrųjų, susitaikyti su bendraamžių požiūriu, aplinkinių reakcijomis. Kaip teigia Gailienė (1998), dar pasitaiko tokių mokyklų, kuriose mokytojas laiko save viršesniu už mokinį, mokiniais nepasitikima, manoma, kad juos reikia nuolatos kontroliuoti. Ališauskas (2004) teigia, kad vaikai, turintys specialiųjų ugdymo(si) poreikių, nepripažįstami kaip lygiateisiai partneriai: su jais mažai bendraujama, menkai analizuojami jų poreikiai, pagalba ir veiklos prioritetai dažniausiai numatomi vaikams nedalyvaujant komandos pasitarimuose. Mokinys tėra vertinimo ir ugdymo objektas, o ne visateisis ugdymo proceso dalyvis.

Kiekvienam asmeniui, turinčiam specialiųjų poreikių, būtina sukurti palankią aplinką ugdymui(si). Kaip teigia Dabrišienė ir Narkevičienė (2002), palankiausiai ugdymo aplinkai būdinga bendras klimatas, kai mokiniai pasitiki savimi, bendraamžiais ir klase kaip grupe; struktūros ir procesai, kai patenkinami ugdytinių poreikiai, o šie stengiasi atlikti akademines užduotis ir bendradarbiauja su mokytojais bei kitais moksleiviais; joje moksleiviai įgyja būtinų grupės ir bendravimo įgūdžių, kad galėtų vykdyti akademinis ir grupės reikalavimus klasėje.

Apibendrinant aptartus pedagogų, psichologų teiginius, idėjas, galima teigti, kad bendravimas – tai tarpusavio sąveika. Bendraudami vaikai verbaliniu ar neverbaliniu būdu sugeba užmegzti pokalbį, susirasti draugų ir su jais palaikyti tarpusavio santykius. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų bendravimas dažnai yra nepilnavertis, todėl reikalingas aplinkinių supratimas ir pagalba.

1.3. Mikroaplinkos poveikis specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiuose

1.3.1. Šeimos įtaka

Šeima yra viena iš pagrindinių mikroaplinkos veiksnių, įtakančių mokinių santykius su aplinkiniais. Daugelis psichologų tyrinėjo vaikų santykius šeimoje, nes, kaip teigia Nasvytienė (1990), vaikystėje išgyventa situacija šeimoje išlieka visam gyvenimui, keičiasi tik aplinkybės ir asmenys.

Suslavičiaus (1995) teigimu, šeimoje formuojasi vaiko savęs vertinimas, vaiko vertinimas iš tėvų pusės. Nuo tų vertinimų priklausys kaip toliau vystysis asmenybė. Vaikui svarbu ne tiek, daugiau ar mažiau jis vertinamas, ar gauna aplinkinių žmonių pastiprinimą, ar jo stokoja.

Kaffemanienės, Kaffemano (1995) teigimu, motinos ir vaiko ryšys – galingas faktorius, veikiantis vaiko asmenybę ir emocinių savybių brendimą. Jei šis ryšys pažeidžiamas, jei šeimoje nepakankamai tenkinami vaikui aktualūs poreikiai (meilės, švelnumo, dėmesio, bendravimo ir kita), formuojasi neadekvatus elgesys, kuris turi įtakos vaikų santykiuose su kitais.

Dažniausiai specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tėvų elgesys yra nepakankamai adekvatus, kai nesugebama tinkamai organizuoti veiklą, pasireiškia separacinės reakcijos bei įvairios šeimyninės deprivacijos formos, kas vėliau gali nulemti emocinius sunkumus ir socialines problemas.

Barkauskienė (1999) citavo Wetter tyrime išskirtas tėvų elgesio su probleminiais vaikais grupes:

- Vaiko atstūmimas ar negalėjimas priimti jo, kaip turinčio problemą. Čia vaiko santykiai grindžiami meile ir neapykanta, priėmimu ir atstūmimu. Atstumti vaikai turi problemų ne tik susitaikydami su savo sutrikimu, bet ir išgyvena dėl suardytų ryšių šeimoje ir emocinio nesaugumo.
- Kitokie santykiai susiklosto tarp vaikų ir tėvų, kai įvairiais būdais siekiama kompensuoti vaiko sutrikimą. Dažnai tokie tėvai pernelyg uoliai stengiasi padėti, vis tikėdamiesi kuo geresnių vaikų rezultatų.
- Trečiajai grupei priklauso tėvai, kurie ilgainiui susitaiko su savo vaiko sutrikimais. Šie tėvai įgyja gebėjimą teikti pagalbą savo vaikui ir gyventi normalų gyvenimą, rūpintis šeima, namais, darbu, socialinis įpareigojimais.

Atkreipiamas dėmesys, kad tėvų elgesys su vaikais, kurie turi specialiųjų ugdymosi poreikių, visiškai skiriasi nuo jų elgesio su vaikais, kurie neturi tokios problemos. Taigi, tėvai specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams būna arba pernelyg nuolaidūs, arba perdėtai juos globoja.

Nepalankiomis šeimos sąlygomis išaugusių vaikų padėtis, palyginti su jų bendraamžių šeimomis, blogesnė. Neturėdami tinkamų formavimosi sąlygų ir galimybių, kaip jų bendraamžiai, šie vaikai ateina į mokyklą blogiau pasirengę mokymuisi (Valickas, 1997). Autorius teigia, kad atstumtųjų padėtis, nuolatiniai konfliktai, įtampa ir nepastovumas skatina tokius mokinius ieškoti kokios nors išeities. Jie ima ignoruoti mokytojus, bendraamžius, elgiasi šiurkščiai bei įžūliai, naudoja fizinę jėgą, grasinimus ir prievartą. Kaip liudija tyrimų rezultatai (Winnicottas, 2000; Barkauskienė, 1999), bendraamžių, tėvų atstūmimas vaikystėje yra reikšmingas faktorius, leidžiantis prognozuoti vėlesnes problemas. Šeimos aplinka teigiamai arba neigiamai veikia socialinio išsivystymo lygį.

Juodraitis (1999), Kaffemanas (1999) išskyrė psichologinių neigiamų veiksnių įtaką vaikui: dažni barniai, nepasitėjimas, meilės, globos, geros emocinės atmosferos įtaka šeimoje, tėvų skyrybos, nepilnos šeimos, auklėjimo klaidos. Vaiką veikia socialiniai – psichologiniai veiksniai, susiję su šeimos narių tarpusavio santykiais ir šeimyninio bendravimo specifika.

Barkauskienė (1999), tyrusi specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ir jų šeimos narių bendravimo ypatumus, nurodė, kad didelė dalis šeimų yra nepilnos, dažniausiai specialiųjų poreikių mokinių problemomis domisi motinos.

Fürst (1998) pabrėžė motinos ir tėvo vaidmenį socialinei vaiko raidai: pozityvi tėvo ir motinos partnerystė, kurią vaikas mato, taip pat turi įtakos išmokstant tam tikrų žmonių bendravimo stereotipų, tai padeda atsirasti vaiko vystymuisi taip reikalingam saugumo jausmui.

Barkauskienė, (2004) teigė, kad specialiųjų poreikių mokiniui būtina šeimoje:

- Emociškai teigiamas bendravimas su tėvais;
- Tėvų akcentuojamos sėkmės;
- Tėvų palaikymas nesėkmių metu;
- Didesnio dėmesio skyrimas vaiko asmenybės stipresnėms pusėms.

Taigi, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiams turi įtakos esminis tėvų požiūris į vaiko problemas: teigiamas ar neigiamas. Vaikas turi jaustis saugus ir mylimas šeimoje, nes nuo to priklauso sėkmingą jo adaptacija, nepriklausomai nuo to, kokioje jis ugdymo įstaigoje ugdomas.

1.3.2. Bendraamžių įtaka

Sąveikaudami specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai nori būti pripažinti lygiaverčiais asmenimis, turėti tas pačias teises ir tas pačias pareigas bendruomenėje.

Kuginytė-Arlauskienė, Jakaitienė (2010) akcentavo, kad vaiko padėtis asmeninių santykių sistemoje priklauso nuo eilės faktorių. Asmenybės savybės ir elgesio ypatumai apsprendžia vaiko padėtį klasėje. Izoliuotų vaikų problema – bendravimo stokos pajutimas, o tai sudaro prielaidas formuoti neigiamoms asmenybės savybėms. Asmeninių santykių sistema remiasi simpatijomis ir prisirišimu.

Pasak Galkienės (2003), mokykloje bendravimas su bendraamžiais, klasės draugais užima svarbią vietą. Vaikui dažnai tai daro labai didelę įtaką mokymuisi, elgesiui, savijautai. Tokiems vaikams mokytis ir bendrauti su bendraamžiais ypač sunku, nes pasitaiko atvejų kai specialiųjų ugdymosi poreikių moksleiviai klasėje jaučiasi nejaukiai, tarsi būtų ne tarp savų. Per pertraukas nuolat yra užgauliojami, net pastumdomi. Jaučiasi nepilnaverčiai, nemėgstamai, turi mažai draugų.

Radzevičienė (2003) taip pat teigia, kad viena iš ryškiausių problemų yra ta, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams sunku susirasti draugų, išlaikyti draugiškus santykius su kitais asmenimis. Šiems vaikams yra būdingas menkas savęs vertinimas, savivoka. Yra kelios priežastys dėl kurių jie sunkiai randa draugų bei bendraminčių. *Pirma*, jų elgesys dažnai nepriimtinas bendraamžiams. *Antra*, normaliai besivystantys vaikai dažnai gėdijasi bendrauti su sutrikusio intelekto bendraamžiais, nenori, kad kas nors juos pastebėtų kartu. Dėl to dažnai ir sveikiesiems iškyla bendravimo su kitais problemų (toks vaikas gali pasijusti atstumtas draugų, bendraklasių).

Samsonienė, Adomaitienė (1999) įrodė, kad bendrojo lavinimo mokyklose būtina teigiama socialinė aplinka, kuri daugeliu atžvilgių priklauso nuo neįgaliuosius supančių bendraamžių požiūrio į juos kokybės bei elgesio, pasireiškusių įvairiomis situacijomis. Apklausos duomenys patvirtino, kad moksleivių žinios apie neįgaliuosius yra nepakankamos: 22% apklaustųjų atsakė nieko nežiną apie specialiųjų poreikių mokinių problemas, 68% žiną labai nedaug ir 10% turi pakankamai žinių apie neįgalių draugų problemas.

Anot Galkienės (2003), pedagogai, stebėdami moksleivių bendravimą, mato, kad tarp bendraamžių pakankamai populiarūs tie turintys ribotų galimybių veikti moksleiviai, kurie yra drąsūs, pasitiki savimi, siekia patirti išpūdžių. Dažniausiai tai vaikai, kuriems tėvai leidžia atlikti visus vaidmenis, kuriuos jie pajėgia atlikti, skatina nuolatos siekti kuo didesnio buitinio savarankiškumo. Tokius atvejus pažymi 93% pedagogų. Šie moksleiviai yra populiarūs bendraamžių grupėse, kartais užima lyderio pozicijas. Samsonienė (2006) pažymi, kad specialiųjų poreikių vaikai nėra kažkokia atskira grupė, su kuria ypatingai nori ar nenori bendrauti bendraamžiai. Specialusis poreikis nėra esminis elementas, įtakojantis vaiko santykius su bendraamžiais. Gerą specialiųjų poreikių vaikų savijautą atspindi jų noras eiti į mokyklą, dalyvauti įvairiuose klasėje ir mokykloje vykstančiuose renginiuose.

Paauglystėje, ieškant tapatumo, stiprėja poreikis turėti draugų. Galkienė (2003) nurodo, kad draugystė atlieka šešias pagrindines funkcijas: bendravimo, skatinimo, fizinio palaikymo, ego palaikymo, socialinio susitapatavimo ir intymumo (prisirišimo), t. y. draugystė su bendraamžiais sudaro galimybę drauge praleisti laiką, įvertinti savo socialinę kompetenciją, skatina bendrauti, domėtis, padrašina, moko pasirinkti. Būdami šalia bendraamžių, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai gali suvokti savo savijautą įvairiose situacijose, mokosi ištikimybės kitiems.

Kaffemanienė (2001) tyrė moksleivių požiūrį į specialiųjų poreikių bendraamžius. Darbe buvo keliami hipotezė: moksleivių požiūrį į neįgalius bendraamžius gali lemti negalės laipsnis, tiriamųjų lytis, amžius, galimybė juos artimiau pažinti, bendravimo patirtis, pedagogų nuostatos į specialiųjų poreikių vaikų mokymosi bei mokymo sunkumus. Autorė pateikė tokias išvadas:

- Menka moksleivių bendravimo su specialiujų ugdymosi poreikių vaikais patirtis liudija, kad šie vaikai dar vis izoliuoti nuo bendraamžių.
- Pedagogai, mokantys specialiųjų poreikių mokinius, turi formuoti tiek savo pačių, tiek neįgalaus vaiko bendraamžių teigiamas nuostatas, atlaidumą, geranoriškumą, padėti susidraugauti ar bent tolerantiškai bendrauti su psichologiškai pažeidžiamais vaikais.

1.3.3. Pedagogų įtaka

Kvieskienė (2003) pabrėžia, kad mokykla yra antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos, joje socializuojasi, įgauna tam tikrų elgesio, bendravimo įgūdžių. Kadangi socializacija yra ilgalaikis, dinamiškas ir daugiamatis vyksmas, tai jos apibrėžtys mokslinėje literatūroje varijuoja priklausomai nuo to, kas šiame procese laikoma itin reikšmingu.

Apibrėždamas pedagoginę sąveiką Jovaiša (2007) teigė, kad ugdytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveika yra bendravimo ir bendradarbiavimo abipusiškumas, formuojantis tarpusavio santykius.

Mokykloje mokinių savijautą lemia tarpusavio santykiai pirminiame kolektyve. Vaikų psichikos vystymasis priklauso nuo kontaktų su artimiausiais suaugusiais, jo bendradarbiavimo su juo pobūdžio. Teigiama, kad vaiko adaptacijos galimybės veikia autokratinis pedagogo vadovavimo stilius, kai pedagogas neįvertina vaiko individualybės, jo asmenybės, o vadovaujasi išankstinėmis, nepagrįstomis nuostatomis (Kočiūnas, 1993).

Gendvilienė (1999) teigia, kad mokytojas egzistuoja ne tik tam, kad perteiktų žinias, mokėjimus ir įgūdžius, bet sukurtų palankią mokymuisi atmosferą, kuri priklauso nuo mokytojo – mokinių tarpusavio santykių, nuo mokinių bendravimo. Tie santykiai veikia besimokančiųjų jausmus, skatina jų dalyvavimą grupės veikloje. Psichologinių tyrimų duomenys, kuriuos apžvelgė autorė, teigia, kad vaikai, kuriems nesusiformavę socialiniai gebėjimai, prasčiau mokosi ir sunkiau adaptuojasi mokykloje.

Kaip Gučas (1990) nurodė, vaiko santykių su pedagogais bei kitais suaugusiais raidai svarbu ne tai, kaip patys suaugusieji vertina tuos santykius, bet kaip vaikas juos suvokia, vertina ir išgyvena. Vaikas turi prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų, taigi, lėtai besimokantis ar blogai prisitaikęs prie aplinkos mokinytis patenka į nedraugišką atmosferą, vėliau išgyvena menkavertiškumą, nepasitikėjimą savo protinėmis galiomis, susitaiko su mintimi, kad jis atsilikęs. Tokia susitaikymo pozicija kliudo ne tik tolesniam intelektualiniam lavėjimui, bet ir sėkmingai adaptacijai.

Bendraudant ir bendradarbiaujant mokiniams ir mokytojams reikia įveikti ne tik išorinį pasipriešinimą (negatyvias nuostatas), bet ir vidinį pačių mokytojų pasipriešinimą pokyčiams klasėje. Tai būdinga mokytojo reakcija į klasėje esančius specialiųjų poreikių vaikus (Leliūgienė, Štuopytė, 2000).

Visi pedagogai vienaip ar kitaip privalo rūpintis savo auklėtiniais. Mokytojas, norėdamas išlaikyti gerus tarpusavio santykius, dėmesį mokinių interesais, plėtos jų gabumus. Ypač daug dėmesio reikia skirti tiems mokiniams, kurie ieško pagalbos, neturi prie ko prisiglausti namuose ar yra nemėgstami mokykloje. Nuolatinis nerimas dėl kito žmogaus skatina ieškoti efektyvesnių priemonių. Žinotina, kad kiekvienas mokytojo sprendimas, moksleiviams ištartas žodis gali būti lemtingas. Mokytojų ir mokinių tarpusavio santykius ypač lemia mokinių pažinimas, visiškas mokinio pasitikėjimas mokytoju, savęs pažinimas ir teigiamas savęs vertinimas, lygiateisis bendravimas.

Leliūgienės, Štuopytės (2000) teigimu, dauguma pedagogų suvokia save kaip dalyko mokytoją ir jaučiasi atsakingi už to dalyko mokymą. Ir tik nedidelė dalis jaučiasi atsakingi už vaiką kaip asmenybę. Kad vaikas nebūtų paliktas vienas, kad jį įvertintų ir jis įvertintų kitus teigiamai, kad į vaiką būtų žiūrima kaip į asmenybę, ir būtų priimtas toks, koks yra.

1.4. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių svarba

Į mokyklą su nerimu žvelgia psichologai, nes vis daugiau vaikų teigia, kad mokykla jiems kelia neigiamas emocijas. Pastaruoju metu pažymima didžiulė mokyklos įtaka jauno žmogaus socialinei bei emocinei raidai. Nurodoma, jog moksleivių sveikata, savijauta bei savivertė daug priklauso nuo mokyklinės veiklos. Gerai moksleivių savijautai mokykloje didelės įtakos turi mokytojų pagalba, bendraklasių pripažinimas, išitraukimas į socialinį mokyklos gyvenimą.

Žmogaus sveikatą veikia fizinė, biologinė ir socialinė aplinka, elgesio veiksniai. Gera vaiko sveikata ir savijauta yra viena svarbiausių jo normalios raidos ir mokymosi prielaidų. Vis plačiau atliekami moksleivių mokyklinio gyvenimo ir sveikatos ryšio tyrimai. Lietuvos mokslininkai yra paskelbę publikacijų, kuriose nurodoma, kad moksleivių elgesys, turintis įtakos sveikatai, susijęs su mokyklos aplinkos veiksniais (Grigaliūnienė, Neverauskienė, 2003).

Bloga moksleivio savijauta, psichologinis diskomfortas mažina intelektualinės veiklos galimybes, moksleivio darbingumą, iniciatyvumą, apsunkena bendravimą su kitais žmonėmis.

Agresija, destruktivus elgesys, elgesio normų nesilaikymas, mokymosi motyvacijos stoka ir mokyklos vengimas, nerimastingumas, emocinis nestabilumas, pykčio protrūkiai, depresija ir

suicidinės tendencijos – šie bei kiti mokinių emocijų ir elgesio sutrikimai sunkina mokytojų darbą ir moksleivių mokymosi procesą (Brazdeikienė, Pilipavičius, Stasiuvienė, 2004).

Kalbant apie emocijas ir jų didžiulę reikšmę elgesiui, reikia pažymėti, kad įvairiuose tyrimuose daug dėmesio buvo skiriama sėkmės – nesėkmės emocijoms. Neabejotina, kad nesėkmės emocijos, susijusios su pačia įvairiausia individo veikla, gali lemti skirtingas elgesio reakcijas ar net gana pastovias elgesio formas, gana ženkliai interferuojančias į adaptacijos proceso raidą. Dabar gyvenimas iš žmogaus organizmo reikalauja vis daugiau, kartais net tiek, kad jis nebegali adaptuotis (Juodraitis, 1999).

Specialiųjų ugdymo poreikių asmenų savijauta yra konstruktas, kuris daro įtaką jų motyvacijai ir savęs pažinimui. Neabejotinai juos veikia ir visuomenės nuostatos. Pripažįstama, kad specialiųjų poreikių turinčių vaikų savijauta priklauso nuo ugdymo aplinkos, kaip specialiųjų poreikių turinčius asmenis priima bendraamžiai, jų tėvai ir pedagogai.

Galkienės (2003) teigimu, beveik pusei moksleivių, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, būdingas padidėjęs nerimastingumas, kuris pasireiškia žinių tikrinimo baime, saviraiškos baime, bendru nerimu, baime bendraujant su mokytojais ir baime nepateisinti aplinkinių lūkesčių. Moksleiviai, patiriantys žymesnių ugdymo(si) sunkumų ir mokomi adaptuojant bendrojo lavinimo programas, pasižymi didesniu mokykliniu nerimastingumu nei moksleiviai, ugdomi modifikuojant bendrojo lavinimo programas. Deja, tenka pripažinti, kad pasitaiko atvejų kai specialiųjų ugdymosi poreikių moksleiviai klasėje jaučiasi nejaukiai, tarsi būtų ne tarp savų. Per pertraukas nuolat yra užgauliojami, net pastumdomi. Jaučiasi nepilnaverčiai, nemėgstamai, turi mažai draugų. Gudonis, Novogrodskienė (2000) teigia, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai integruotose klasėse patiria psichologinį bendraamžių spaudimą ir atstūmimą, todėl svarbu pabrėžti, kad tik nuo visuomenės, mokyklos bendruomenės požiūrio į šiuos vaikus priklauso tokių vaikų bendravimo sėkmė.

Samsonienė (2006) teigia, kad specialiųjų poreikių vaikams reikalingas pedagogų ir bendraamžių įvertinimas, tačiau jie nepageidauja išsiskirti iš savo bendraklasių gaudami kitokias užduotis, papildomą pagalbą. Specialiųjų poreikių vaikas visuomet jaučiasi geriau, kai jį supanti aplinka neverčia rungtyniauti, lyginti ir lygiuotis. Vaiko savijauta tuo geresnė, kuo palankesnės sąlygos sudaromos jo asmenybės sklaidai.

Mokykloje yra daug problemų, kurios nuolat sprendžiamos. Kai kurios iš jų yra realios (išsprendžiamos lengviau), kitos – nerealios (spręstinos sunkiau). Su vienais mokiniais lengva bei malonu bendrauti – jie yra visų mėgiami. Tačiau būna tokių, o ypač specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams, kuriems adaptuotis mokykloje be galo sunku, nes tam įtakos turi jų tarpusavio santykiai su bendraamžiais, pedagogais ir tėvais.

1.5. Socialinio pedagogo veikla, sprendžiant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų problemas mokykloje

Vykstant pasikeitimams, mokiniui yra būtina augti, siekti didesnės nepriklausomybės, skirti asmenines privilegijas nuo atsakomybės. Tokie mokiniai labiau save gerbia, yra nuolat gerai vertinami bendraminčių. Savęs vertinimui labai svarbus ir suaugusiųjų bendravimo su mokiniu stilius mokykloje ir klasėje: mokytojas vertina, rašydamas pažymius, mokinys reaguoja, stebėdamas kitų mokinių reakcijas į tai. Nuo sėkmės ir nesėkmės priežasčių vertinimo priklauso, ar mokinys bus geras, siekiantis meistriškumo per kliūtis ir sunkumus, ar į nesėkmes žiūrės kaip į nugalimas, neįveikiamas, ir atsitrauks, jeigu iškart nepavyks pasiekti norimo tikslo. Pradžią tokioms atribucijoms gali duoti socialinė mokinio patirtis, jam sąveikaujant su tėvais, pedagogais ir bendraamžiais vaikais.

Pedagogai savo rūpestį pirmiausia turėtų nukreipti į tas šeimas, kurių vaikai gali turėti socialinių problemų. Darbas su šeimomis ne tik padeda numatyti kylančias socialines problemas, bet ir jų išvengti (Kvieskienė, 2003). Socialinis pedagogas dirba ne tik su vaikais, bet ir su jų supančia aplinka: visuomene, kolektyvu, šeima. Lietuvos socialinio pedagogo pareiginėje instrukcijoje (Žin., 2002, Nr. 24-896) pateikta socialinio pedagogo sąvoka išdėstyta taip: „*socialinis pedagogas siekia padėti vaikams geriau adaptuotis visuomenėje, bendruomenėje, švietimo ar globos įstaigoje, kitose socialinėse įstaigose, vykdančiose ugdymo funkcijas, racionaliau išnaudoti visas teikiamas galimybes lavintis, mokytis ir augti savarankiškais piliečiais. Socialinis pedagogas dirba kartu su pedagogais, klasių auklėtojais, kitais specialistais, tėvais ar teisėtais vaiko atstovais, bendruomene*“.

Anot Leliūgienės (2000), socialinis pedagogas – tai savo bendruomenės narių pagalbininkas, patarėjas, gynėjas ir atrama, vaikų ir suaugusiųjų visuomenei naudingos veiklos organizatorius. Jis savo elgesiu, gyvenimo būdu, santykiu su žmonėmis, savo profesija, aukštomis dorovės nuostatomis įgyja gyventojų pagarbą. Nuo socialinio pedagogo veiklos priklauso ir visos mokyklos bendruomenės pokyčiai. Tas pats mokinys, su kuriuo buvo dirbta individualiai, kuris vėliau buvo įtrauktas į grupinį darbą, turi pasijusti ir mokyklos bendruomenės dalimi.

Mokyklos socialinių pedagogų vaidmuo – padėti mokiniams ir su jais susijusiais žmonėmis suvokti savo sunkumus ir stengtis juos įveikti, pašalinti įvairius socialinius, emocinius kliuvinius, padėti mokiniams prisitaikyti mokykloje ir sėkmingai joje mokytis, būti tarpininku ir teikti mokiniui, šeimai, mokyklai visokeriopą pagalbą socializacijos procese.

Kvieskienė (2005) teigia, kad socialiniai pedagogai padeda vaikams ir paaugliams geriau prisitaikyti visuomenėje, bendruomenėje, švietimo ar globos įstaigoje panaudodami visas priimtinas ugdymo formas, bendradarbiaudami su pedagogais, tėvais, kitomis institucijomis, užtikrinančiomis vaikų ir paauglių saugumą, teises ir pareigas, fiziologinių ir psichologinių poreikių tenkinimą.

Socialiniai pedagogai prisideda prie ugdymo proceso, padėdami suprasti, kokia yra ugdytinio psichologinė ir socialinė sklaida ir kokią įtaką ugdymo procesui turi šeima, bendruomenė, kultūra.

Remiantis Barkauskaite-Lukšiene (2002), galima pateikti tokius socialinio pedagogo veiklos su mokiniais, patiriančiais bendravimo sunkumus, komponentus:

- Bendravimo sunkumų priežasčių nustatymas;
- Individualių psichologinių asmenybės ypatybių, šeimos analizė;
- Šeimos narių elgesio nukrypimai ir šių faktorių įtaka vaikui;
- Socialinės mokinio pozicijos šeimoje, tarp bendraamžių, neformalioje grupėje nustatymas;
- Pedagoginio – psichologinio korekcijos plano sudarymas;
- Pedagogų ir bendraklasių požiūrio į mokinį keitimas;
- Mokinio įtraukimas į įvairias socialines veiklas ir nuolatinis jo palaikymas bei skatinimas;
- Darbas su mokinio šeima.

Dirbdami su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais, patiriančiais bendravimo sunkumus mokykloje, socialiniai pedagogai naudoja šiuos darbo metodus: informacijos rinkimas ir apdorojimas, empiriniai tyrimo metodai (stebėjimas, diskusija, anketavimas, interviu, biografinis metodas ir kt.), konsultavimas, individualus darbas su vaiku, darbas su grupe, darbas su šeima, darbas su pedagogais, socialinis tinklas, atvejo vadyba.

Socialinių įgūdžių išsiugdytas padeda vaikams tapti psichologiškai brandžiomis ir sąmoningomis asmenybėmis, todėl socialinis pedagogas turėtų padėti specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams ugdyti šias savybes:

- *Problemų sprendimas* – įgalina konstruktyviai spręsti problemas, priimant racionaliausią bei optimaliausią sprendimą;
- *Asmeninis bendravimas* – gebėjimas užmegzti ir išlaikyti pozityvius, draugiškus ryšius su aplinkiniais;
- *Emocijų valdymas* – tai savo ir kitų žmonių emocijų supratimas bei žinojimas, kaip jos veikia mūsų elgesį, sveikatą;
- *Empatija* – gebėjimas įsijausti į kito žmogaus gyvenimą. Padeda suprasti ir priimti kitus žmones;

- *Streso įveikimas* – tai streso priežasčių numatymas ir žinojimas, kaip jis mus veikia (Leliūgienė, 2003).

Pagrindinis socialinio pedagogo veiklos komponentas yra bendravimas ir bendradarbiavimas su skirtingų socialinių vaidmenų žmonėmis, todėl šis specialistas turi būti pakankamai lankstus. Jam keliami aukšti reikalavimai, ypatingai akcentuojama noro padėti svarba ir gebėjimai nuoširdžiai sąveikauti su visais žmonėmis. Profesionalumas, iniciatyvumas, draugiškumas ir atsidavimas savo darbui ypač pastebimas yra mokinių ir tuomet užtikrinamas pagrindinis jo veikos tikslo įgyvendinimas – būti vaiko gerovės advokatu.

Apibendrinat galima teigti, kad pagrindinis socialinio pedagogo veiklos tikslas – siekti, kad vaikui būtų garantuota teisė į išsimokslinimą, būti apsaugotam nuo netinkamo elgesio su juo, žiaurumo, išnaudojimo ir kt. Socialinio pedagogo veiklos rezultatas – moksleivis nepažeidžiantis moralinių elgesio normų, noriai bendraujantis su bendraamžiais ir pedagogais, besilygiuojantis į savo bendraklasių, šeimoje ir visuomenėje yra aktyvus ir patenkintas savo gyvenimu.

2. SPECIALIŲJŲ UGDYMOŠI POREIKIŲ VAIKŲ TARPUSAVIO SANTYKIŲ YPATUMŲ TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Metodologiją (žodis kilęs iš graikų kalbos žodžių „methodos“ ir „logos“) galima apibūdinti kaip mokslinio pažinimo procesų sistemą.

Tyrimas atliktas vadovaujantis trianguliacijos principu, tarpusavyje derinant kokybinius ir kiekybinius metodus (Kardelis, 2007).

Kokybinis tyrimas yra įrankis, kuriuo renkami duomenys kokybiniam požiūriui patvirtinti. Šio tyrimo tikslas – tai noras suprasti socialinę realybę bei jos rėmuose nustatyti tiriamųjų elgesio ypatumus. Žinių šaltinis kokybiniam tyrimui yra pokalbis, pasakojimas, kontekstas, tarpusavio santykiai. Tyrimo instrumentas - interviu. Jo metu sužinoma, ką respondentai mano, išsiaiškinama, ką mėgsta ir ko nemėgsta (vertybės), ką galvoja (požiūriai). Interviu metodo patikimumas yra nulemtas tyrėjo ir respondento tarpusavio santykių. Tyrėjas turi būti kvalifikuotas, o respondentas nuoširdus ir nusiteikęs atsakyti į klausimus. Būtina laikytis etikos principų – privatumo, anonimiškumo, konfidencialumo (Kardelis, 2007).

Apklausiant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus ir socialinius pedagogus buvo taikomas kokybinis tyrimas – *interview metodas*:

- Nuoširdūs, konfidencialūs pokalbiai su tiriamaisiais (SPV). Tikslas – išsigilinti į tiriamųjų vaikų dvasinį būvį, nuotaikas, teigiamus nusiteikimus, neigiamus išgyvenimus, asmeninius poreikius ir tarpusavio santykius su bendraamžiais.
- Individualūs pokalbiai su socialiniais pedagogais, dirbančiais su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais. Tikslas – išsigilinti ir praplėsti žinias apie specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, jų savijauta mokykloje.

Bendraujant su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais pokalbiai buvo vykdyti pagal tokius kriterijus (žr. 1 priedas):

- *Tiriamųjų požiūris į mokymąsi;*
- *Santykiai su šeima;*
- *Santykiai su bendraklasiais;*
- *Santykiai su kitais vaikais;*
- *Santykiai su mokytojais;*

- *Santykiai su socialiniu pedagogu.*

Bendraujant su socialiniais pedagogais pokalbiai vykdyti pagal tokius kriterijus (žr. 2 priedas):

- *Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su socialiniu pedagogu;*
- *Santykiai su šeima;*
- *Santykiai su klasės draugais;*
- *Požiūris į mokymąsi bei mokyklos lankymas.*

Interviu metodas suteikė galimybę individualiai prieiti prie kiekvieno tiriamojo ir surinkti išsamią informaciją apie jį. Pokalbio metu buvo kuriama atmosfera, skatinanti daugiau atsiverti, išsakyti savo nuomonę.

Kokybinio tyrimo duomenys apdoroti turinio (content) analizės būdu (t.y. nuosekliai analizuojamas atsakymų turinys, gautuose tekstuose atsispindi vaikų patirtys, nuostatos, jausmai, konkretizuojamas kontekstas). Šiuo metodu atliekami tyrimai leidžia įvertinti poveikį socialinei problemai (Merkys, 1995). Kokybiniai duomenys analizuojami loginiu būdu. Respondentų atsakymai pateikti lentelėse. Jie pagal prasmę skirstomi į subkategorijas, skaičiuojamas kiekvienos subkategorijos prasminio vieneto dažnis. Dažnis – tai skaičius, nusakantis kiek kartų tam tikra kintamojo reikšmė pasikartoja statistinėje eilutėje. Tyrimo rezultatai pateikiami aprašomuoju būdu, iliustruojant juos raiškia respondentų kalba.

Tyrimas atliktas 2010 m. gruodžio mėn. – 2011 m. sausio mėnesiais.

Kiekybiniam tyrimui atlikti naudotas vienas iš populiariausių sociologinių tyrimų metodų – *anketavimas*. Šis metodas apima sisteminę subjektyvios informacijos rinkimo procedūras. Anketavimas – tai raštiška apklausa pagal iš anksto parengtą anketą. Toks informacijos rinkimo metodas geras tuo, kad juo apklausama didelė grupė respondentų. Šis tyrimo metodas pasirinktas dėl keleto priežasčių:

- Informacija renkama kontroliuojant tiriamuosius;
- Analizuojama skaitmeninė informacija, naudojant statistines procedūras;
- Tyrimo lankstumas bei gana didelė informacijos apimtis (Kardelis, 2007).

Anketine mokinių apklausa siekta išsiaiškinti, bendrojo lavinimo mokinių santykius su specialiuųjų ugdymosi poreikių vaikais. Anketa (priedas Nr. 3) sudaryta remiantis mokslinė ir metodine literatūra (Galkienė, 2003; Ališauskas, 2004; Kardelis, 2007; Ruškus, 2003 ir kt.). Ši tyrimo priemonė pasirinkta siekiant gauti daugiau ir patikimesnės informacijos apie specialiuųjų ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykius su bendraamžiais. Klausimų sudarymui naudota

nominalinė bei Likerto skalės. Anketoje naudoti uždari (kai pateikiami galimi atsakymo variantai, o respondentas tik pažymi vieną ar kelis atsakymus) ir atviri klausimai, nes ne visada galima numatyti respondentų atsakymus. Dalis klausimų suformuluoti kaip teiginiai, kuriems pritarimą respondentai gali įvertinti 4 balų skalėje (1-visiškai sutinku; 4-nesutinku). Dauguma anketos klausimų susiję su vaiko santykiais mokykloje. Būtent atsakymai į juos leidžia spręsti apie specialiųjų ugdymosi poreikių ir bendrojo lavinimo mokyklos moksleivių tarpusavio santykius.

Mokiniai buvo apklausiami raštu klasėse. Kiekvienas tiriamasis gaudavo anketą su pildymo instrukcija. Instrukcija buvo pateikta anketų lapuose ir pasakoma žodžiu, siekiant atkreipti mokinių dėmesį į tai, kaip reikės žymėti klausimų atsakymus. Buvo atsakoma į kilusius klausimus dėl anketos pildymo tvarkos. Tiriamieji geranoriškai sutiko dalyvauti. Buvo paprašyti pildyti sąžiningai.

Kiekybinio tyrimo rezultatai apdoroti naudojant SPSS 11,0 EV statistikos programa. Grafiniam duomenų atvaizdavimui naudota kompiuterinė Microsoft Excel programa, skaičiuojamos tokios statistinės charakteristikos: procentinis duomenų pasiskirstymas, vidurkis (M), standartinis nuokrypis (SD).

Pasirinktas statistinių ryšių metodas – *Pirsono koreliacijos* koeficiento r reikšmių analizė ir interpretacija, nustatant statistinį reikšmingumą $p < 0,001$.

Iš koreliacijų matricos išrinkti statistiškai reikšmingi koreliacijos koeficientai, pažymėti dviem žvaigždutėmis (**), kurios reiškia statistinį reikšmingumą 0,01 lygmenyje.

Čekanavičius ir Murauskas (2000, p. 126) koreliacijas apibūdina taip:

nuo 0,3 iki -0,3 – labai silpna arba nėra

nuo 0,3 iki 0,5 (nuo -0,3 iki -0,5) – silpna

nuo 0,5 iki 0,7 (nuo -0,5 iki -0,7) – vidutinė

nuo 0,7 iki 0,9 (nuo -0,7 iki -0,9) – stipri

0,9 iki 1,0 (nuo -0,9 iki -1,0) – labai stipri (Vaitkevičius ir Sudargienė, 2006).

Kiekybinis tyrimas atliktas 2011 m. vasario mėnesį.

Pagal šiuo metu Lietuvoje galiojančius įstatymus: *LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas* (Žin., 2004, Nr. 83-2983) ir *LR Specialiojo ugdymo įstatymas* (Žin., 1998-12-31, Nr. 115-3228), negalę turintys vaikai gali būti ugdomi ir ugdytis įvairiose ugdymo įstaigose: nuo bendrojo lavinimo mokyklų (visiškos ar dalinės integracijos) iki specialiųjų mokyklų ir ugdymo centrų. Kiekvienoje šių įstaigų susikuria savita ugdymo aplinka, formuojanti savitą specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, bendraamžių ir pedagogų santykių tipą.

2.2. Tyrimo dalyviai

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai. Tyrime dalyvavo specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, kurie mokosi bendrojo lavinimo (n=6) ir specialiojoje mokykloje (n=6), V-X klasėse. Tiriamieji pasirinkti iš skirtingo ugdymo tipo įstaigų, tam, kad galėtume palyginti, kaip jiems sekasi mokykloje, kaip jie jaučiasi, kokie vyrauja tarpusavio santykiai. Apklausiant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus buvo gauti raštiški tėvų sutikimai. Tėvai buvo supažindinti, koku tikslu bus atliekamas tyrimas ir kad bus laikomasi konfidencialumo principo.

Atliekant interviu su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, kurie mokosi skirtingo tipo mokyklose paaiškėjo, kad tik trečdalis vaikų (žr. 1 ir 2 lentelė) gyvena kartu su abiem tėvais, kiti tėvai išsiskyre arba vienas iš jų yra miręs. Didžioji dalis tiriamųjų gyvena ir auga daugiavaikėse ir nedarniose šeimose.

1 lentelė

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje charakteristika

Lytis	Amžius	Klasė	Šeimos sudėtis	
			Tėvai	Broliai, seserys
Mergaitė	11 m.	5 klasė	Gyvena su abiem tėvais	3 broliai
Berņiukas	12 m.	6 klasė	Gyvena su abiem tėvais	2 broliai ir viena sesuo
Mergaitė	13 m.	7 klasė	Gyvena su tėvu (tėvai išsiskyre)	2 broliai ir viena sesuo
Mergaitė	14 m.	8 klasė	Gyvena su mama (tėvai išsiskyre)	Sesuo
Berņiukas	15 m.	9 klasė	Gyvena su mama (tėvai išsiskyre)	2 broliai ir 5 seserys
Berņiukas	16 m.	10 klasė	Gyvena su abiem tėvais	Brolis ir sesuo

2 lentelė

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi specialiojoje mokykloje charakteristika

Lytis	Amžius	Klasė	Šeimos sudėtis	
			Tėvai	Broliai, seserys
Mergaitė	11 m.	5 klasė	Gyvena su mama (tėvas miręs)	4 broliai ir 5 seserys
Berņiukas	12 m.	6 klasė	Gyvena su mama (tėvai išsiskyre)	3 broliai ir 2 seserys
Mergaitė	13 m.	7 klasė	Gyvena su mama (tėvas miręs)	2 seserys
Mergaitė	14 m.	8 klasė	Gyvena su seneliais (mama mirusi)	4 broliai
Berņiukas	15 m.	9 klasė	Gyvena su mama (tėvai išsiskyre)	3 broliai ir 3 seserys
Berņiukas	16 m.	10 klasė	Gyvena su abiem tėvais	2 broliai ir 2 seserys

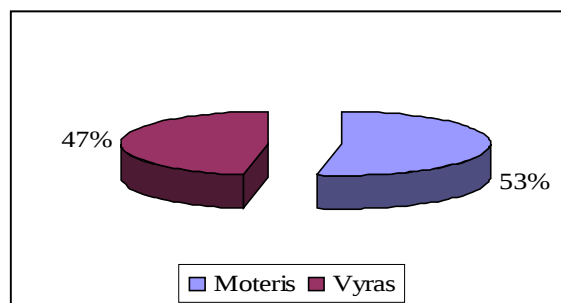
Teigiama, kad daugelis vaikų, kurie gyvena nedarniose šeimose, yra socialiai uždari, turi psichologinių ir socialinės adaptacijos sunkumų. Gričiūtė (1999) išskiria esminius jiems būdingus

bruožus ir teigia, kad dažniausiai jie jaučiasi esą kitokie, nei kiti, jiems sunku atsipalaiduoti ir juokauti, negali susikaupti, impulsyvūs, sunkiai bendrauja, sunkiai siekia užsibrėžto tikslo. Nustatyta (Žukauskienė, 2001; Juodraitis 2004 ir kt.), kad nepalanki vaiko padėtis šeimoje sudaro sąlygas mokykliniams sunkumams atsirasti ir kad šis faktorius labai reikšmingas.

Bendrojo lavinimo ir specialiosios mokyklos socialiniai pedagogai. Interviu dalyvavo dvi socialinės pedagogės, kurios dirba su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais: bendrojo lavinimo mokykloje (n=1) ir specialiojoje mokykloje (n=1). Socialinės pedagogės apie kiekvieną vaiką papasakojo, kurie dalyvavo tyrime. Socialinis pedagogas – vaiko socialinis asistentas, jo gerovės advokatas, kuris siekia, kad kiekvienas vaikas jaustųsi saugus mokykloje ir būtų suprastas jį supančios aplinkos.

Bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai. Tyrime dalyvavo vienos bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai, kurie mokosi V-X klasėse. Buvo apklausti būtent tos mokyklos mokiniai, kurie mokosi kartu su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais.

Anketinėje apklausoje dalyvavo 121-as tiriamasis, iš jų (52,9%) merginų ir (47,1%) vaikų. (žr. 1 pav.).

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, %

Tyrimo dalyviai pagal klasę ir amžių yra pasiskirstę gana tolygiai (žr. 3 lentelė) Daugiau tyrime dalyvavo IX ir X klasių ir 15-16 metų moksleiviai.

3 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos mokinių pasiskirstymas pagal klasę ir amžių

Klasė	Skaičius	Procentai, %	Amžius (metais)	Skaičius	Procentai, %
V	20	16,5	11	20	16,5
VI	20	16,5	12	16	13,2
VII	19	15,7	13	20	16,5
VIII	19	15,7	14	20	16,5
IX	22	18,2	15	22	18,2
X	21	17,4	16	23	19,1
Iš viso	121	100,0	Iš viso	121	100,0

Didžioji dalis respondentų (76%), kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje kartu su specialiuju ugdymosi poreikių vaikais, gyvena darnioje šeimoje, t. y. kartu su abiem tėvais.

4 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos mokinių pasiskirstymas pagal tai, su kuo gyvena šeimoje

<i>Gyvenu su</i>	<i>Skaičius</i>	<i>Procentai, %</i>
Mama	20	16,5
Tėvu	2	1,7
Su abiem tėvais	92	76
Su globėja (u)	5	4,1
Kita	2	1,7
Iš viso	121	100

2.3. Tyrimo rezultatų analizė

2.3.1. Specialiuju ugdymosi poreikių vaikų tarpusavio santykių ypatumai

Mokykla – tai vieta, kur moksleiviai praleidžia didžiąją savo gyvenimo dalį, todėl bendra jų savijauta priklauso nuo to, kokia atmosfera yra mokyklos bendruomenėje (Griciūtė, 1999). Vaiko savijautą mokykloje formuoja keletas elementų: mokymosi veikla, santykiai su šeima, bendraamžiais, kitais vaikais, mokytojais ir socialiniais pedagogais.

Jeigu ugdomoji veikla mokykloje paremta konkurencija, vaikai vertinami tik pagal žinias ir mokėjimus, tai specialiuju ugdymosi poreikių vaikas atsiduria labai nepalankioje terpėje, ir jam natūraliai kyla nerimas, nesaugumas, nusivylimas, dingsta bet koks noras mokytis. Tuo tarpu, kai bendravimas paremtas bendradarbiavimu, kai kiekvienas vaikas jaučiasi išgirstas ir suprastas mokytojų ir bendraamžių, tuomet jam sudaromos sąlygos realizuoti savo gebėjimus, bandyti ir nebijoti klysti, palaikyti draugiškus tarpusavio santykius.

Kiekvieno vaiko poelgiai ir bendravimas yra neatsiejami nuo jo socialinio gyvenimo, savęs vertinimo bei aplinkos.

Specialiuju ugdymosi poreikių vaikų požiūris į mokymąsi

Specialiuju ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje, „Požiūris į mokymąsi“ leido išskirti šias subkategorijas: *patinka ir yra motyvacijos mokytis; nesiseka mokytis; nėra motyvacijos mokytis* (žr. 5 lentelė).

5 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos SPV požiūris į mokymąsi

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų požiūris mokymąsi	Patinka ir yra motyvacijos mokytis	2	„...mokyti patinka, nors ne visada viską suprantu“; „...aš stengiuosi kiek galiu mokytis...“.
	Nesiseka mokytis	1	„...kraupiai sekasi mokytis, sunku...“.
	Nėra motyvacijos mokytis	3	„...laukiu, kad greičiau man sueitų 16 metų ir tada aš galėsiu neiti į mokyklą, tai bus palaima, nereiks atlikinėti jokių nesąmonių.“; „...nusibodo tie mokslai, aš nieko nesuprantu ir man neįdomu...“; „... neįdomu tie mokslai, aš nesugebu mokytis ir man nereikia...“.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad kai kurie bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai pradedant mokymosi motyvacija, vaikai nerodo jokių pastangų mokydami, nori kuo greičiau baigti mokyklą. Iš vaikų pasisakymų galima spręsti, kad jiems sunku mokytis, todėl ir motyvacija tik silpnėja, ir nėra noro mokytis. Tačiau buvo ir tokių vaikų, kurie turi motyvacijos ir jiems patinka mokytis, jie gerai jaučiasi mokydami, supranta savo mokymosi sunkumus ir dėl to nepergyvena.

Kaip teigia Griciūtė (1999), dažniausiai mokymosi sunkumų kyla dėl emocijų, jausmų, išgyvenimų, kurie mokinį trikdo. Vaikas rodo pasyvų arba aktyvų protestą, elgiasi negatyviai, atsisako atlikti įvairias užduotis. Toks vaiko elgesys yra susijęs su menkavertiškumo, nerimo jausmais. Mokinys pradeda jaustis nekompetentingas ir nebegali panaudoti savo gebėjimų.

Galkienė (2003) teigia, kad bendrojo lavinimo mokykloje minėtieji vaikai yra mokomi pagal adaptuotas arba modifikuotas programas. Kiekvienam vaikui yra pritaikyta pagal jo poreikius ir gebėjimus individuali programa. Pamokų metu šiems vaikams skiriamos individualios užduotys, kurias vaikai turi atlikti, bet ne visuomet jiems tai pavyksta. Kai kurie specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai stengiasi atlikti individualias užduotis, o kai kurie visiškai jų neatlikinėja, nes jų nesupranta.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi specialiojoje mokykloje kategorijos „Požiūris į mokymąsi“ išskiriamos dvi subkategorijos: *patinka ir yra motyvacijos mokytis*; *nesiseka mokytis* (žr. 6 lentelė). Pastebime, kad dauguma šios mokyklos apklaustų nurodė, kad jiems patinka mokytis.

Specialiosios mokyklos SPV požiūris į mokymąsi

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų požiūris į mokymąsi	Nesiseka mokyti	1	„...nesiseka man tie mokslai, nes reikia daug mokyti, daug rašyti, skaityti“.
	Patinka ir yra motyvacijos mokyti	5	„Gerai sekasi ir patinka mokyti, galbūt reikėtų daugiau pasimokyti, bet padeda mokytojai“; „Normaliai sekasi, nu ir man patinka mokyti“; „Gerai sekasi, tik reikia įdėti truputį daugiau pastangų“; „Normaliai sekasi ir man patinka toje mokykloje mokintis, nes mokytojai padeda“; „...gerai man sekasi tiek mokslai, mokausi pagal savo galimybes ir didelių mokymosi sunkumų neturi“.

Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, kurie mokosi specialiojoje mokykloje, turi daugiau motyvacijos ir jiems patinka mokyti, kadangi jie mokosi su to paties likimo draugais, mokytojai jiems skiria daugiau dėmesio ir padeda. Specialiojoje mokykloje vaikams yra sudaromos palankesnės mokymosi sąlygos, tačiau šie vaikai yra atskirti nuo visuomenės.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su šeima

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje kategorijos „Santykiai su šeima“ leido išskirti šias subkategorijas: *pozityvūs santykiai su tėvais, broliais, seserimis; probleminiai santykiai su tėvais, broliais, seserimis*. Subkategorijų dažnumas gana tolygiai pasiskirstė (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos SPV santykiai su šeima

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
	Pozityvūs santykiai su tėvais	4	„...su mama gerai sutariu, ji mane supranta ir man padeda, domisi mano mokymosi rezultatais...“; „...aš gerai sutariu su savo tėčiu...“; „...santykiai su mama yra geri...“; „...su tėvais bendrauju, sutariu gerai...“.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su šeima	Probleminiai santykiai su tėvais	4	„...su tėčiu aš nebendrauju <...>, o kai susitinkame jis ant manęs šaukia...“; „...su mama beveik nebendrauju, aš jai nerūpiu...“; „...su tėvu beveik nebendrauju...“; „...tėvai nepaaiškina, ką aš turiu daryti, aš jau suaugęs, ką norėsiu tą ir darysiu. Jei aš jų neklausau jie pastoviai ant manęs rėkia, šaukia, pradeda moralizuoti...“.
	Pozityvūs santykiai su broliais, seserimis	4	„Su broliais gerai sutariu. Su jais viskuo dalinamės, jie manęs neskriaudžia...“; „...gerai sutariu su broliais ir sese...“; „...bendrauju su broliais...“; „...gerai sutariu su broliu ir sese...“.
	Probleminiai santykiai su broliais, seserimis	3	„Su broliais ir su sese nuolat pykстамės nesutariame dėl įvairių dalykų“; „...su sese nesutariame, nes ji tik mokosi ir daugiau nieko neveikia...“; „...su sesėmis nenoriu bendrauti, nes jos manęs neklauso, mes nuolatos pykстамės...“.

Vieni vaikai šeimoje gerai sutaria ir bendrauja su savo tėvais, broliais ir seserimis, kiti vaikai – nelabai gerai. Tam įtakos gali turėti ir tai, kaip jau buvo minėta (žr. 1 lentelė), kad vaikai auga su vienu iš tėvų ir daugiavaikėse šeimose. Šeimoje jiems gali trūkti dėmesio ir šilumos iš abiejų tėvų, nes geras šeimos mikroklimatas, kuriamas visų šeimos narių (o pirmiausia – tėvų) pastangomis.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi specialiojoje mokykloje, kategorija „Santykiai su šeima“ leido išskirti tokias subkategorijas: *pozityvūs santykiai su mama, broliais, seserimis; probleminiai santykiai su tėvu ir su seserimi.* (žr. 8 lentelė).

8 lentelė

Specialiosios mokyklos SPV santykiai su šeima

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su šeima	Pozityvūs santykiai su mama (pagalba, domėjimasis vaiko mokymosi rezultatais)	5	„...santykiai su mama yra geri, kai grįžtu namo aš jos labai pasiilgstu <...> mama man padeda ir domisi mano mokymosi rezultatais“; „Gerai sutariu su mama, kartais padeda mokytis, kai parvažiuoju namo, domisi mano mokymosi rezultatais“; „Su mama sutariu gerai, mama domisi mano mokymosi rezultatais ir man padeda mokintis“; „Normaliai sutariu su mama, ji domisi mano mokymosi rezultatais, man nepadeda, kai ko nesuprantu ir reikia pagalbos“; „Gerai sutariu su savo mama, ji labiau domisi mano mokymosi rezultatais ir man padeda“.

	Probleminiai santykiai su tėvu	3	„...su tėčiu aš nebendrauju ir jis net nelanko, nes mano tėvai išsiskyre“; „...su tėvu mažai bendrauju ir nelabai sutariu, aš gyvenu pas senelius, nes mano mama mirusi“; „Su tėvu blogai sutariu“.
	Pozityvūs santykiai su broliais, seserimis	5	„Geriausiai sutariu su vyresne seserim, bet gerai sutariu ir su kitais“; „Dažniausiai gerai sutariu <...> su mažesniu broliu ir dvynuke sese geriau, su vyresniais prasčiau“; „Su jaunesne sese sutariu gerai, mes nesipykstame“; „Su broliais sutariu gerai“; „Su broliais ir sesėm aš sutariu puikiai“.
	Probleminiai santykiai su seserimi	1	„Su vyresne sese pasitaiko visko, kai parvažiuoju, nuolat pykstamės nesutariame dėl įvairių dalykų“.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, kurie mokosi specialiojoje mokykloje, gerai sutaria tik su mama, vaikų teigimu mama padeda, domisi mokymosi rezultatais. Subkategorijų dažnumas parodė, kad probleminiai santykiai yra su tėvu. Galima teigti, kad vaikai labiau ir geriau sutaria su vienu iš tėvų, tai yra mama.

Apibendrinę abiejų mokyklų SPV santykius su šeima rezultatus, galima teigti, kad vaikams trūksta tėvų meilės, šilumos, supratimo ir pagalbos, vaikai auga su vienu iš tėvų, t. y. su mama. SPV auklėjimu bei ugdymu šeimoje dažniau rūpinasi mamos nei tėvai, galima teigti, kad SPV turi mažesnes pagalbos gavimo galimybes nei kiti bendraamžiai, nes auga nedarniose šeimose. Vaikams labai reikia abiejų tėvų supratimo ir palaikymo, o ypač tiems vaikams, kurie turi specialiųjų ugdymosi poreikių.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su bendraklasiais

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje kategorijos „Santykiai su bendraklasiais“ išryškėjo 2 subkategorijos (žr. 9 lentelė).

9 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos SPV santykiai su bendraklasiais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su bendraklasiais	Pozityvių santykių palaikymas su bendraamžiais (klasės draugų pagalba)	1	„...man padeda klasiokai, draugiškai su jais bendrauju ir sutariu...“.

	Probleminiai santykiai (nedraugiškumas, patyčios)	5	„...nenori su manim bendrauti”. „...jie mušasi ir prasivardžiuoja”; „...šaiposi ir man prikaišioja...” „...jie negražiai su maini elgiasi, kartais pavadina „asilu...”; „...prasivardžiuoja...”.
--	---	---	--

Ypač aktuali subkategorija *probleminiai santykiai (nedraugiškumas, patyčios)*. Bendraujant su vaikais, pastebėti patyčių epizodai: *jie mušasi ir prasivardžiuoja; šaiposi ir man prikaišioja; kartais pavadina „asilu; prasivardžiuoja*. Galima teigti, kad patyčių apraiškos specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų ir bendraklasių tarpusavio santykiuose egzistuoja. Vadinasi specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, būdami kartu su kitais bendraklasiais ir visiems girdint, jaučiasi nejaukiai, jų saugumas mokykloje sutrikdytas, gi tyčiojimas gali turėti neigiamos įtakos sėkmingos adaptacijos vyksmui.

Specialiosios mokyklos SPV santykių su bendraklasiais nebuvo išskirta subkategorijų. Galima teigti, kad SPV turi draugų, yra jų mėgiami bei palaiko draugiškus tarpusavio santykius: *turiu daug draugų, kurie man padeda draugiškai su jais bendrauju ir sutariu; sutariu gerai, klasės draugai man padeda, turiu klasėje daug draugų; geri, draugiški santykiai su klasiokais; draugiškai bendrauju su klasiokais; klasėje turiu daug draugų su kuriais gerai sutariu*.

Mokiniam svarbūs ir reikšmingi santykiai su bendraklasiais ne tik jiems patiems, bet sėkmingos adaptacijos atžvilgiu, nes draugų turėjimas ir geranoriškų santykių palaikymas rodo sėkmingą prisitaikymą mokykloje.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad bendrojo lavinimo mokyklos SPV bendraklasių yra atstumiami ir nemėgstami. Specialiojoje mokykloje vaikai turi draugų, su jais palaiko pozityvius tarpusavio santykius, yra mėgiami bendraamžių ir vienas kitam padeda.

Anot Žukauskienės (2001), vaikams socializuotis labiausiai trukdo atstūmimas bendraamžių grupėje, nes taip apriboja vaiko kontaktus su bendraamžiais, sumažina atstumtųjų galimybes formuoti teigiamus tarpasmeninius santykius, įgyti socialinių įgūdžių, sukelia dažnas frustracijas. Taigi atstūmimas ir nepritaipimas bendraamžių grupėse gali būti svarbiu asmenybės psichosocialinę adaptaciją neigiamai veikiančiu faktoriumi.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su kitais vaikais

Svarbus kriterijus – santykiai su kitų klasių vaikais. Bendrojo lavinimo mokykloje daugiausia (žr. 10 lentelė) semantinių vienetų išryškėjo subkategorijoje *probleminiai santykiai*.

Bendrojo lavinimo mokyklos SPV santykiai su kitais vaikais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su kitais vaikais	Pozityvūs santykiai	2	„...bendrauja su manimi gerai, draugiškai“; „...aš tik su kai kuriais berniukais sutariu, bendraujame su jais draugiškai“.
	Probleminiai santykiai	4	„Nebendrauju su kitų klasių mokiniais“; „Su kitais nebendrauju“; „... nepasakyčiau, kad labai jau gerai su jais sutariu ir draugauju“. „...skriaudžia, nenori su manimi bendrauti, nes aš kitoks“.

Tyrimas atskleidė, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai mažai turi draugų, nelabai su jais bendrauja, yra nemėgstami kitų klasių vaikų, ne tik savo bendraklasių. Iš vaikų pasisakymų pastebėta, kad kitų klasių mokiniai nenoriai bendrauja su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, todėl manytume, jog mokykloje dar nėra nusistovėjusi nuostata, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai gali būti ugdomi su normaliai besivystančiais vaikais.

Specialiosios mokyklos SPV santykiuose su kitais vaikais išskirtos subkategorijos: *pozityvūs santykiai ir probleminiai santykiai*, tačiau skirtingais semantiniais vienetais (žr. 11 lentelė).

Specialiosios mokyklos SPV santykiai su kitais vaikais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su kitais vaikais	Pozityvūs santykiai	5	„Draugiškai bendrauju su kitais vaikais, jie būna draugiški ir geri, manęs neskriaudžia“; „Bendrauju su vaikais draugiškai ir gerai sutariu“; „Bendrauju su kitais vaikais, santykiai yra draugiški, su jais visada gerai sutariu...“; „Bendrauju ir kiti vaikais su manimi bendrauja, būna draugiški“; „Kiti vaikai su manimi būna draugiški ir bendrauja“.
	Probleminiai santykiai	1	„Kaip kada vyresni skriaudžia, jeigu ką nors prisidirbu, su jais nedraugauju...“.

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijoje *pozityvūs santykiai*. Būtų galima teigti, kad specialiojoje mokykloje vaikai yra labiau mėgstami vaikų, kurie mokosi toje pačioje mokykloje, su to paties likimo vaikais.

Palyginus abiejų mokyklų santykius su kitais vaikais, pastebėta, kad specialiojoje mokykloje vaikai geriau sutaria ir bendrauja. Kaip teigia Ambrukaitis (2004), specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams lengviau bendrauti su to paties lygio vaikais, todėl jie jaučiasi saugesni, turi daugiau draugų, su jais palaiko draugiškus tarpusavio santykius. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai jaučiasi saugesni specialiojoje mokykloje negu bendrojo lavinimo mokykloje.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su pedagogais

Vaiko psichologinei savijautai mokykloje turi santykiai su pedagogais. Bendrojo lavinimo mokyklos SPV santykių su pedagogais diagnozuotos 2 kokybinės subkategorijos, kurios rodo, kokius tarpusavio santykius palaiko specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai su pedagogais (žr. 12 lentelė).

12 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos SPV santykiai su pedagogais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su pedagogais	Pozityvūs santykiai	2	„Man tai visada padeda...“; „...turiu patinkančių mokytojų, kurie yra geri ir padeda“.
	Probleminiai santykiai	4	„...liepia mokyti, nors kai paprašau pagalbos, tai nepadeda...“; „Paklausi ko nors tai apsimeta, kad negirdi, tik po pamokų palikinėja ir rėkia pastoviai“; „...tos pamokos erzina, aš ten nieko nesuprantu, o liepia vis tiek daryti. Kai sakau, kad nesuprantu, tai mokytojai apsimeta, kad negirdi...“; „Griežti, pykti ir nenori padėti. Jie nori, kad aš viską pati mokėčiau, o jeigu aš nemoku, tai tada jau jiems negerai...“.

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijos *probleminiai santykiai*. Iš vaikų pasisakymų pastebėta, kad mokytojai labiau atsiriboja nuo vaikų ir nenori padėti. Pastebima, kad bendrojo lavinimo mokykloje specialiųjų poreikių vaikų santykiai su pedagogais dažnai konfliktiški, nes mokytojai reikalauja, kad vaikai mokytųsi ir atliktų užduotis pagal savo sugebėjimus. Tokie mokytojų reikalavimai dažnai šiems vaikams sukelia nepasitenkinimą, nes jiems neleidžiama

elgtis taip kaip jie nori. Galkienė (2003) teigia, kad tai gali lemti įvairios priežastys: mokytojų asmenybinės savybės, požiūris į mokinius, turinčius mokymosi negalę, taip pat pačių mokinių norą, kad jiems būtų padėta. Tarpusavio santykių darnumas gali būti apsunkintas dėl adaptacijos besitęsiančio proceso. Du respondentai savo santykius su pedagogais įvardijo kaip pozityvius, su jais bendrauja ir mokytojai jiems padeda pamokų metu.

Specialiosios mokyklos SPV santykių su pedagogais subkategorijų neišryškėjo. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad šioje mokykloje vyrauja draugiški tarpusavio santykiai su pedagogais: *padeda, paaiškina, kaip reikia atlikti užduotis; gerai sutariu su mokytojais, padeda, paaiškina, kaip reikia atlikti vieną ar kitą užduotį; su dauguma mokytojų aš sutariu gerai, bendraujame be pykčių; su mokytoja kalbamės atvirai, galiu su ja pasikalbėti...* Visi specialiosios mokyklos vaikai, kurie dalyvavo tyrime teigia, kad draugiškai bendrauja ir gerai sutaria su mokiniais pedagogais. Mokytojai padeda vaikams, kai jiems reikia pagalbos ir gana draugiškai bendrauja su jais. Galima teigti, kad specialiosios mokyklos vaikai, kaip ir su socialine pedagoge, taip ir su mokyklos pedagogais palaiko gerus ir draugiškus santykius. Nei vienas specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų neįvardijo, kad blogai sutartų ar konfliktuotų su pedagogais.

Galkienė (2003) teigia, kad tarp mokinių ir pedagogų šiltesni santykiai atsiranda tada, kai mokytojas domisi ugdytiniais ne tik pamokų metu, bet padeda jiems spręsti iškilusias problemas. Pedagogas yra nuoširdžiai gerbiamas tada, kai su juo mokinys gali laisvai ir atvirai pasikalbėti nebijodamas būti nesuprastas ir atstumtas.

Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su socialiniais pedagogais

Interviu turinys leido išskirti kategoriją „Santykiai su socialiniais pedagogais“, kuri savo ruožtu pasidalijo į subkategorijas (žr. 13 lentelė).

13 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos SPV santykiai su socialine pedagoge

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų santykiai su socialine pedagoge	Probleminiai santykiai	1	„Socialinė nuolat mane auklėja, šaukia, vis skaito man moralus dėl mano elgesio pamokų metu...“.

	Pozityvūs santykiai (pasitikėjimas, pagalba)	5	<p>„...man patinka būti pas socialine kabinete, ji ant manęs nešaukia, ji mane išklauso“;</p> <p>„...kai nueinu pas socialine, tai ji bendrauja su manimi gerai“;</p> <p>„Dažnai mane užtaria, kai klasės draugai pradeda iš manęs šaipytis, aš jai pasakau ir tada ji man padeda“;</p> <p>„Mokyklos socialinė yra gera, mane pagiria, aš visada kai nesuprantu einu pas ją, o ne pas kitą mokytoją“;</p> <p>„Puikiai bendrauju su socialine“.</p>
--	--	---	--

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijos *pozityvūs santykiai (pasitikėjimas, pagalba)*. 5 respondantai teigia, kad sutaria gerai su socialine pedagoge, kuri dirba mokykloje. Iš vaikų pasisakymų pastebime, kad socialinio pedagogo vaidmuo šioje mokykloje labai svarbus, nes vaikai noriai su juo bendrauja ir palaiko gerus tarpusavio santykius. Vaikai atėję pas socialinį pedagogą išsipasakoja savo problemas, rūpesčius, nuoskaudas. Tik vieno vaiko pasisakymuose išryškėjo, kad jis nesutaria su socialine pedagoge. Žukauskienė (2001) teigia, kad geriausių rezultatų galima pasiekti organizuojant psichosocialinę paramą vaikams su jais kalbant pirmiausia apie jų emocijas būklę ir apie elgesio kontrolės stiprinimą.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad ir specialiojoje mokykloje socialinio pedagogo vaidmuo labai svarbus ir reikalingas. Šioje mokykloje visi respondantai su socialine pedagoge taip pat palaiko pozityvius santykius: *bendrauju, daug kalbamės, ką veiksiu pabaigęs mokyklą; gerai sutariu su socialine, ji man padeda ir mane supranta; su socialine aš sutariu gerai, ji man padeda ir aš ją pasitikiu ir gerbiu; geri santykiai, nes visada padeda, visada galima su ja pasikalbėti; geri, nuoširdūs santykiai su socialine.*

Apibendrinant galima teigti, kad tiek bendrojo lavinimo, tiek specialiojoje mokykloje vyrauja pozityvūs santykiai su socialine pedagoge. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai socialine pedagoge pasitiki, sulaukia pagalbos, nes abiejų grupių mokiniai savo socialinę pedagogę apibūdino kaip teikiančią pagalbą. Abiejų grupių vaikai mokykloje nėra atstumti ar ignoruojami socialinio pedagogo. Galime išvelgti, tendenciją, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams labai svarbus teigiamas bendravimas: tiriamieji patiki savo nesėkmes bendravime socialinėms pedagogėms, ir jų vaidmuo vaikų problemose yra reikšmingas, jiems reikia socialinės paramos, kurią galėtų organizuoti ir kurti socialinis pedagogas.

Kvieskienės (2003) teigimu, labai svarbu, kad socialinis pedagogas būtų pasirengęs kiekvieną vaiką priimti tokį, koks jis yra, nepriklausomai nuo to, kokioje įstaigoje jis yra ugdomas.

Apibendrinant šio skyriaus rezultatus, pastebėta, kad tiriamieji bendrojo lavinimo mokykloje dažniau patiria mokymosi sunkumus, praranda mokymosi motyvaciją. Klasėje jie jaučiasi bendraamžių atstumti ir mažai turi draugų, iš mokytojų nelabai sulaukia pagalbos, tačiau iš socialinės pedagogės visada sulaukia pagalbos ir nuolat su ja bendrauja. Galima teigti, jog SPV santykiai su kitais mokyklos nariais nėra geri, nes dauguma jų patiria patyčias, mokykloje nesijaučia gerai ir saugiai.

Pokalbiai, su specialiujų ugdymosi poreikių vaikais, kurie mokosi specialiojoje mokykloje parodė, kad jie savo mokykloje jaučiasi geriau, klasėje ir mokykloje yra mėgstami, palaiko daugiau pozityvius santykius su bendraamžiais, kitų klasių vaikais, pedagogais, turi daugiau motyvacijos ir noro mokytis, šiems vaikams taip pat labai svarbus socialinio pedagogo vaidmuo, nes geras ryšys tarp socialinio pedagogo suteikia pozityvius išgyvenimus daugumai vaikų.

2.3.2. Socialinių pedagogų požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus

Socialinių pedagogų santykiai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais

Interviu turinys su bendrojo lavinimo mokyklos socialine pedagoge leido išskirti kategoriją „Santykiai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais“, kuri savo ruožtu pasidalijo į subkategorijas (žr. 14 lentelė).

14 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos socialinės pedagogės santykiai su SPV

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės santykiai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais	Pozityvūs santykiai	6	„Sutariu su mergaite gerai, daug bendraujame, nes jei labai reikia kitų supratimo“; „Kalbamės nuoširdžiai“; „Puikiai bendraujame, visada atlieka tai, ko paprašau, per pertraukas ateina pas mane pasišnekėti“; „Sutariame gerai“; „Bendraujame pastoviai“; „Puikiai sutariame ir bendraujame“.

	Pagalba	6	„Labai paslaugūs“; „Stengiasi padėti, geranoriškas“; „Padeda kai tik paprašau“; „Padeda, niekada neatsisako“; „Kai būna geros nuotaikos tai visada padeda“; „Neatsisako padėti“.
	Įsigilinimas į vaiko poreikius	6	„...kalbuosi su vaiku...“; „Su juo pasikalbu...“; „Bendrauju su vaiku, pats vaikas noriai bendrauja, pasakoja“; „paklausiu, kai matau, kad kažkas nesiseka“; „Kalbamės individualiai, nes jam labai reikia to bendravimo“; „Daug bendraujame...“.

Bendrojo lavinimo mokyklos socialinė pedagogė savo santykius su visais tiriamaisiais apibūdino kaip *pozityvius*, su jais gerai sutaria ir bendrauja, iš visų tiriamųjų sulaukia pagalbos, vieni daugiau iniciatyvos rodo pagalbos teikime, kiti mažiau, bet padeda, tik reikia skatinti

Socialinės pedagogės ir vaikų tarpusavio santykiuose išryškėjo svarbi subkategorija „įsigilinimas į vaiko poreikius“. Pastebime, kad socialinė pedagogė noriai bendrauja su vaikais ir stengiasi įsigilinti į kiekvieno vaiko poreikius bendraudama, išklaudydama.

Kvieskienės (2005) teigimu, pagrindinis socialinio pedagogo veiklos komponentas yra bendravimas ir bendradarbiavimas. Profesionalumas, iniciatyvumas, draugiškumas ir atsidavimas savo darbui ypač pastebimas yra mokinių ir tuomet užtikrinamas pagrindinis jo veikos tikslo įgyvendinimas – būti vaiko gerovės advokatu.

Specialiosios mokyklos socialinės pedagogės interviu turinys, kategorijos „Santykiai su specialiuųjų ugdymosi poreikių vaikais“ leido išskirti tas pačias subkategorijas: *pozityvūs santykiai; pagalba; įsigilinimas į vaiko poreikius* (žr. 15 lentelė).

Specialiosios mokyklos socialinės pedagogės santykiai su SPV

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės santykiai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais	Pagalba	6	„Jei paprašau, sulaukiu...“; „Ugdytinis paslaugus, jis noriai padeda ne tik mokytojui, bet ir klasės draugams“; „...gera pagalbininkė (globoja mažesnius), paprašius pagalbos visada ją suteikia“; „Pagalbos visada sulaukiu“; „Norai padeda...“; „Sulaukiu pagalbos visada“.
	Pozityvūs santykiai	6	„Sutariame puikiai, dar neiškilo jokių problemų ar rūpesčių“; „...sutariame puikiai, kartu spendžiame iškilusias problemas“; „Puikiai bendraujame“; „Puikus bendravimas, susikalbame labai gerai“; „...bendraujame labai gerai“; „visada su vaiku bendrauju nuoširdžiai“.
	Įsigilinimas į vaiko poreikius	6	„Stebėdama ir dirbdama su vaiku“; „Betarpiškai stebėdama ir dirbdama su juo...“; „Stebiu ir bandau padėti visuose mokykliniuose poreikiuose“; „Stebiu ir reikalui esant padėu“; „Išklausau (pasiguodžia ir išsipasakoja, bet kada susitikęs)“; „Išklausau, patariu, dažnai diskutuojame“.

Pastebėta, kad specialiojoje mokykloje socialinė pedagogė su visais tiriamaisiais taip pat palaiko draugiškus tarpusavio santykius, iš visų tiriamųjų sulaukia pagalbos, įsigilina į jų poreikius, jiems padėdama, išklaUSDama ir bendraudama su jais.

Apibendrinant bendrojo lavinimo ir specialiosios mokyklos socialinių pedagogių santykius su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, galima teigti, kad dirbant su šiais vaikais labai svarbus požiūris į juos. Griciūtės (1999) teigimu, socialinis pedagogas turi rūpintis visais ugdytiniais vienodai, tikėti jų gebėjimais bei polinkiais. Pastebėta, kad mokinių ir pedagogų tarpusavio santykiai geresni, šiltesni, kai mokytojas puikiai susipažinęs su vaiko anamneze, charakteristikomis, kai geba įsigilinti į vidinį vaiko pasaulį, suprasti dvasinę jo būseną. Svarbiausias mokinių ir pedagogų gerų tarpusavio santykių garantas yra vaiko saugumo jausmas.

Socialinių pedagogų požiūris į SPV su bendraklasiais

Norėta išsiaiškinti, koks bendrojo lavinimo mokyklos socialinės pedagogės požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus su bendraklasiais. Išryškėjo šios subkategorijos *pozityvūs santykiai, probleminiai santykiai* (žr. 16 lentelė).

16 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos socialinės pedagogės požiūris į SPV su bendraklasiais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės požiūris į tiriamuosius su bendraklasiais	Pozityvūs santykiai	1	„Bendrauja su klasės draugais ir gerai su jais sutaria, su draugais nekonfliktuoja yra mėgstama klasėje, klasės draugai padeda, kai reikia pagalbos”.
	Probleminiai santykiai	5	„...šaukia, kai kada ir pasistumdo <...> ”; „Linkęs bendrauti, bet ne visada elgiasi kultūringai su draugais”. „Su klasės draugais nelabai bendrauja, turi nedaug draugų, kartais vaikai iš jos pasišaipo”. „Nuolat pykstasi su klasės draugais, nesutaria, dažnai konfliktuoja”; „Klasėje draugų neturi, su klasiokais nuolatos pykstasi”.

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijoje *probleminiai santykiai*. Socialinės pedagogės teigimu, tiriamieji nelabai draugiškai bendrauja su bendraklasiais. Iš socialinės pedagogės pasisakymų pastebima, kad tam įtakos turi ir pačių vaikų netinkamas elgesys: „*kada ir pasistumdo; ne visada elgiasi kultūringai; nuolat pykstasi*”.

Specialiosios mokyklos socialinės pedagogės požiūriu, su bendraklasiais išskirtos subkategorijos: *pozityvūs santykiai ir probleminiai santykiai*, tačiau skirtingais semantiniiais vienetais (žr. 17 lentelė).

Specialiosios mokyklos socialinės pedagogės požiūris į SPV su bendraklasiais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės požiūris į tiriamuosius su bendraklasiais	Pozityvūs santykiai	5	„...draugiška su visais klasės draugais <...> nėra atstumta klasės draugų, sulaukia pagalbos <...> linkusi padėti, paaiškinti kitam“; „Bendrauja su visais, keletas iš jų yra artimesni draugai, su jais draugiškas, linkęs padėti <...> klasėje turi draugų. Jis - klasės lyderis“; „Bendrauja ir su mažesniais ir su vyresniais...“; „bendrauja gerai, stengiasi visada būti dėmesio centre“; „Draugų turi, bendrauja ir elgiasi nuoširdžiai“.
	Probleminiai santykiai	1	„Pasitaiko atvejų, kai su kitais klasės draugais elgiasi šiurkščiai, neapgalvotai“.

Pastebima, kad specialiojoje mokykloje labiau dominuoja *pozityvūs santykiai* tarp bendraamžių. Vaikai daugiau turi draugų, su jais bendrauja ir palaiko draugiškesnius tarpusavio santykius. Apie tai galima spręsti iš pačių vaikų pasakytų teiginių ir socialinės pedagogės.

Socialinių pedagogų santykiai su SPV tėvais

Svarbi kategorija buvo „Socialinių pedagogų santykiai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tėvais“. Ši kategorija leido išskirti šias subkategorijas: *pozityvūs santykiai*; *neutralūs santykiai* (žr. 18 lentelė).

Bendrojo lavinimo mokyklos socialinės pedagogės santykiai su SPV tėvais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės santykiai su SPV tėvais	Pozityvūs santykiai	3	„...bendraujame su mama, informuoju apie vaiko mokymąsi, dažnai atsiverčia elektroninį dienyną; ...bendrauju su vaiko tėvais, informuoju juos, jei atsiranda kokių problemų, sunkumų mokykloje su jų vaiku“; „...bendraujame telefonu ar susitikus miestelyje“.
	Neutralūs santykiai	3	„...tėvai nenori ir visiškai nesidomi vaiku, nerodo jokių pastangų tam, kad įsitrauktų į vaiko mokymosi procesą, neatvyksta į susirinkimus...“; „...stengiasi atsiriboti“; „...nėra bendravimo su mama..“.

Pastebima, kad socialinė pedagogė bendrojo lavinimo mokykloje su kai kurių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tėvais palaiko ir pozityvius, ir neutralius santykius. Išryškėjo vienodas skaičius subkategorijų. Iš socialinės pedagogės pasisakymų pastebima, kad 3-jų respondentų tėvai patys atsiriboja ir nenori įsitraukti į vaikų mokymosi veiklą, kiti tėvai noriai bendrauja ir bendradarbiauja su socialine pedagoge.

19 lentelė

Specialiosios mokyklos socialinės pedagogės santykiai su SPV tėvais

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės santykiai su SPV tėvais	Pozityvūs santykiai	5	„...informuoju apie auklėtinės mokymo(si) pasiekimus, problemas, elgesį. Mama tai priima geranoriškai“; „bendrauju su mama, kartu sprendžiame iškilusias problemas“; „...mama skambina telefonu ir reikalui esant bendraujame“; „...močiutė, labai domisi, nuolat su ja bendraujame...“; „...labiau su mama bendraujame, domisi vaiko pasiekimais...“.
	Probleminiai santykiai	1	„...nerandame bendros kalbos su mama, nes atvykusi į mokyklą tik priekaištus reiškia...“.

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijos pozityvūs santykiai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tėvais. Pastebima, kad šioje mokykloje socialinė pedagogė noriai ir gana pozityviai bendrauja su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų tėvais.

Apibendrinant socialinių pedagogių santykius su tėvais, pastebėta, kad bendrojo lavinimo mokyklos tėvų dalyvavimas mokyklos veikloje ir įsitraukimas į vaiko mokymosi veiklą yra pasyvesnis negu specialiojoje mokykloje.

Socialinių pedagogų požiūris į SPV mokymąsi

Siekiant atskleisti bendrojo lavinimo mokyklos socialinės pedagogės požiūrį į SPV mokymąsi, buvo išskirtos subkategorijos: *patinka ir yra motyvacijos mokytis; nesiseka mokytis; nėra motyvacijos mokytis* (žr. 20 lentelė).

20 lentelė

Bendrojo lavinimo mokyklos socialinės pedagogės požiūris apie SPV mokymąsi

Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
------------	---------------	------------------------	---

Socialinės pedagogės požiūris į SPV mokymąsi	Patinka ir yra motyvacijos mokytis	2	„Stengiasi mokytis <...> klasės draugai normaliai priima, įtraukia į programų rengimą“; „Stengiasi, kiek gali pagal savo galimybes mokytis“.
	Nesiseka mokytis	1	„nors ir palengvinta ugdymosi programa, sunkiai mokosi“.
	Nėra motyvacijos mokytis	3	„Žino, kad reikia mokytis, bet nesimoko, pamokų metu nedrausmingas...“; „Nenori mokytis, nerodo iniciatyvos, per pamokas triukšmauja, neklauso mokytojų.“; „Nelabai nori ir stengiasi mokytis, nėra motyvacijos mokytis“.

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijoje *nėra motyvacijos mokytis*. Tai leidžia tvirtinti, kad socialinė pedagogė taip pat pastebi, jog vaikai, mokydamiesi bendrojo lavinimo mokykloje, neturi motyvacijos mokytis.

Patinka ir yra motyvacijos mokytis semantiniai vienetai rasti 2. Tai leidžia daryti prielaidą, kad kai kurie vaikai nori ir jiems patinka mokytis, ne visi specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai praradę motyvaciją mokytis. Pastebima, kad socialinės pedagogės ir pačių bendrojo lavinimo mokyklos mokinių požiūriai sutapo (žr. 5 lentelė).

Siekiant atskleisti specialiosios mokyklos socialinės pedagogės požiūrį į SPV mokymąsi buvo sudaryta 21 lentelė, kurioje diagnozuotos skirtingos subkategorijos: *patinka ir yra motyvacijos mokytis*; *nesiseka mokytis*.

21 lentelė

Specialiosios mokyklos socialinės pedagogės požiūris apie SPV mokymąsi i

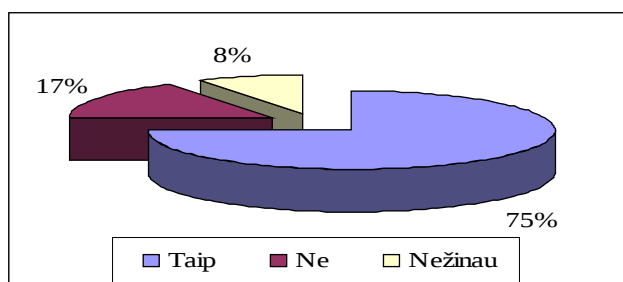
Kategorija	Subkategorija	Subkategorijų dažnumas	Subkategorijas patvirtinantys teiginiai
Socialinės pedagogės požiūris į SPV mokymąsi	Patinka ir yra motyvacijos mokytis	5	„...mokosi noriai, svarbu būti gerai įvertintai <...> klasės draugai noriai priima į bendrą veiklą“; „Mokosi, nes taip reikia, ateities planai – įgyti specialybę“; „Požiūris į mokymąsi teigimas“; „Požiūris į mokymąsi teigimas, užduotis atlieka savarankiškai, bendrą veiklą atlieka puikiai...“; „Mokosi pagal galimybes ir yra motyvacijos mokytis“.
	Nesiseka mokytis	1	„Nesiseka mokytis, o kartais net ir pritingi mokytis, priklauso nuo nuotaikų kaitos“.

Daugiau semantinių vienetų išryškėjo subkategorijoje *patinka ir yra motyvacijos mokytis*. Tai leidžia teigti, kad socialinė pedagogė pastebi, jog specialiojoje mokykloje vaikai nori ir turi

motyvacijos mokytis. Socialinės pedagogės ir pačių vaikų, kurie mokosi specialiojoje mokykloje, požiūriai sutapo (žr. 6 lentelė), nes išryškėjo vienodos subkategorijos ir jų dažnumas.

2.3.3. Bendrojo lavinimo mokyklos mokinių požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus

Į bendrojo lavinimo mokyklą integravus specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, iškyla ypatinga būtinybė rūpintis tarpasmeniniais santykiais. Dauguma mokinių sutinka tokius vaikus pirmą kartą, todėl natūralu, kad jie varžosi priėti, užkalbinti, atkreipti dėmesį, nes nežino, ko galima tikėtis ir laukti. Pedagogų uždavinys – nedelsiant paaiškinti apie skirtingumo priežastį, esmę ir pasekmes.

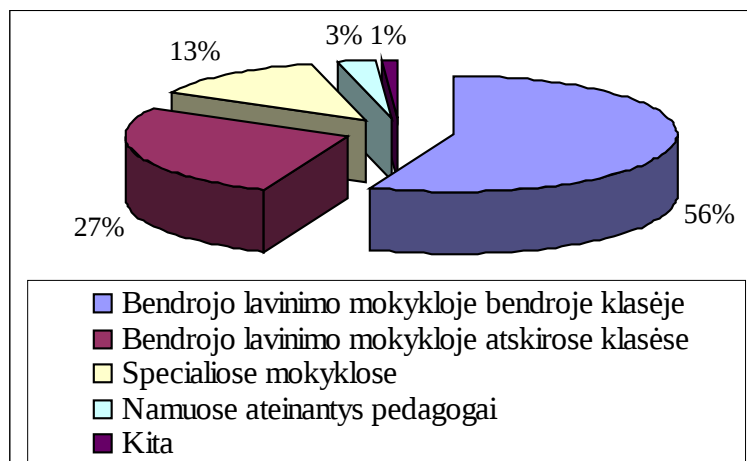

2 pav. Mokinių žinojimas apie SPV, %

Tyrimo rezultatai parodė (žr. 2. pav.), jog didžioji dalis tiriamųjų (75%) žino, kad jų klasėse mokosi specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, todėl dažniausiai ir specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus sutinka klasėje (52%). Šiek tiek mažiau respondentų, vaikus su negalia sutinka mokykloje (42%) (žr. priedas 4, pav. 1). Daugiau respondentų artimesnių kontaktų yra turėję klasėje. Tiesa buvo mokinių (3%), kurie gyvena kaimynystėje su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais. Keletas vaikų (3%) visai nebuvo sutikę tokių asmenų.

Kiekviena ugdymo forma (specialioji mokykla, dalinė integracija ar visiška integracija) turi savo šalininkų ir priešininkų. Be to, kiekviena ugdymo forma turi savo plusų ir minusų. Dalinės integracijos sąlygomis neįgalieji turi galimybę bendrauti su bendrojo lavinimo klasių mokiniais, patirti kuo daugiau teigiamų emocijų. Kaffemanienė (2001) teigia, kad normaliai besivystantiems bendraamžiams reikia išmokti bendrauti su neįgalumą turinčiais mokiniais be išankstinės neigiamos nuostatos, jautriau suvokti jų specialiuosius ir bendruosius poreikius bei galimybes.

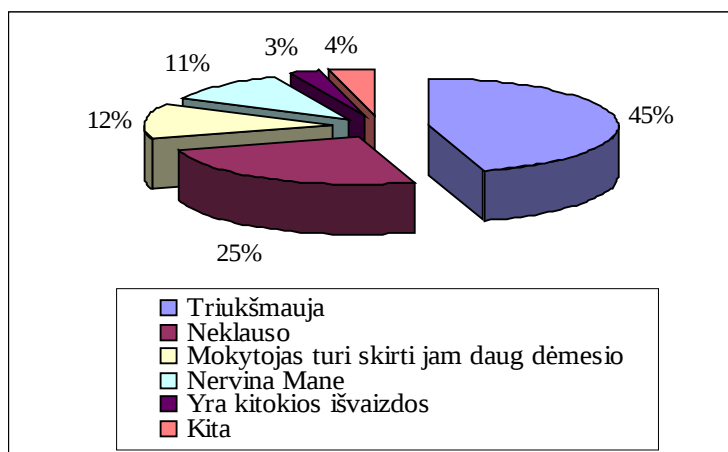
Tyrimo rezultatai atskleidė (žr. 3 pav.), kad bendrojo lavinimo mokykloje mokinių tarpe vyrauja teigiama nuostata, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai turi mokytis kartu su normaliai besivystančiais vaikais (56%) arba atskirose klasėse (27%), tik visai nedidelė dalis tiriamųjų (13%) teigia, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai turėtų mokytis specialiojoje mokykloje.

3 pav. Mokinių nuomonė, kur turėtų mokytis SPV, %

Galima daryti prielaidą, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai pamažu priima specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus. Atsiranda teigiama nuostata į šiuos vaikus, kad jie turi būti ugdomi kartu su normaliai besivystančiais bendraamžiais. Nepastebėta ir išankstinės neigiamos nuostatos apie kurią teigia Galkienė (2003).

Respondentų buvo teirautasi, ar specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, jiems trukdo pamokų metu. Dauguma mokinių (79%) (žr. 4 priedas, 2 pav.) įsitikinę, kad iš tiesų trukdo jiems, vieniems vaikams – dažniau, kitiems – rečiau, bet trukdo: triukšmauja, neklauso, mokytojas turi skirti jam daug dėmesio, nervina mane (žr. 4 pav.).

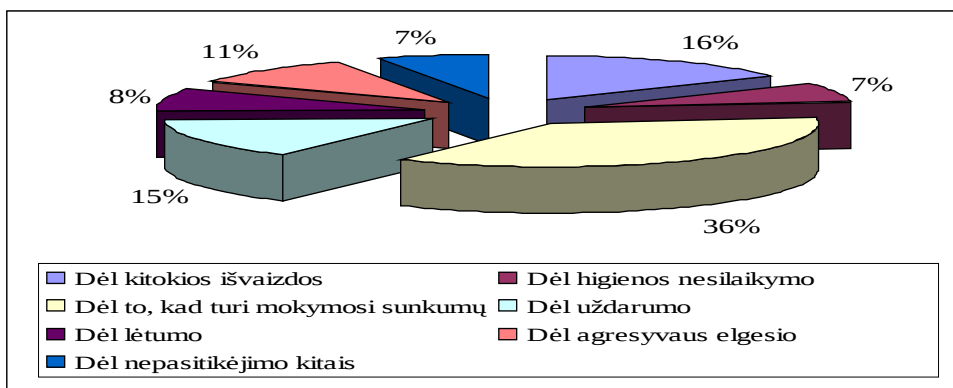

4 pav. SPV trukdymų pamokose būdai, %

2.3.3.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų atstūmimas (atskirtis)

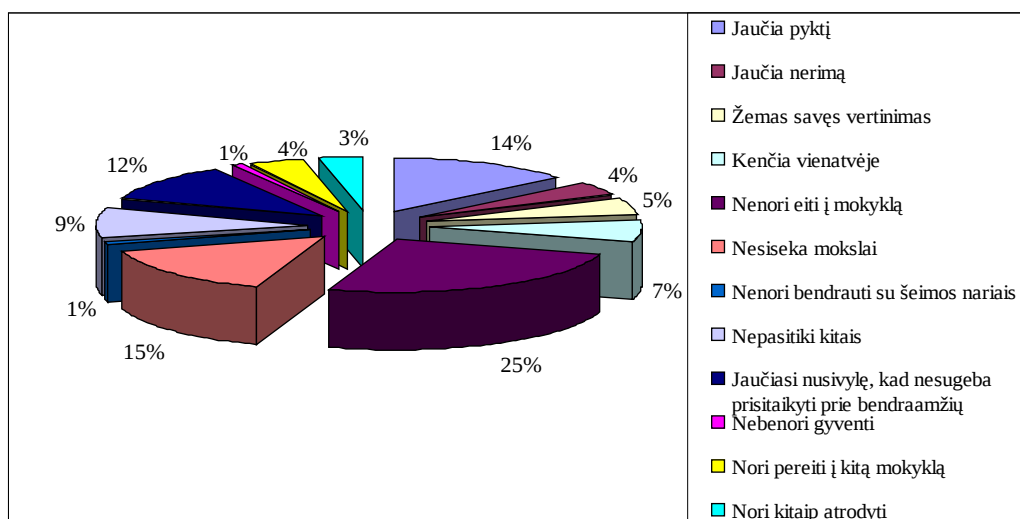
Tyrimo rezultatai atskleidė, kad nors bendrojo lavinimo mokykloje diegiamas teigiamas požiūris į specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus, tačiau dažniausiai jie tampa pasityčiojimo objektais bendraamžių tarpe: iš jų šaipomasi, jie pravardžiuojami, stumdomi. Didžioji dalis respondentų (45%) teigia pastebėję patyčių atvejų (žr. 4 priedas, 3 pav.).

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kokios pagrindinės priežastys, kodėl specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai yra atstumiami bendraamžių. Pagrindinės ir svarbiausios priežastys, kurias nurodo respondentai: *dėl to, kad turi mokymosi sunkumų; dėl kitokios išvaizdos; dėl uždarumo; dėl agresyvaus elgesio* (žr. 5 pav.).

5 pav. Priežastys, dėl ko dažniausiai atstumiami SPV, %

Tyrimo rezultatai atskleidė, ką galvoja bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai, kai specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai yra atstumiami, ką išgyvena ir jaučia. Verta pažymėti, kad didžioji dalis tiriamųjų (25%) teigė apie specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų nenorą mokytis arba (15%), kad jiems nesiseka mokslai, nors respondentai nurodė ir visą eilę kitų išgyvenimų (žr. 6 pav.).

6 pav. Požiūris į SPV, kai yra atstumiami, %

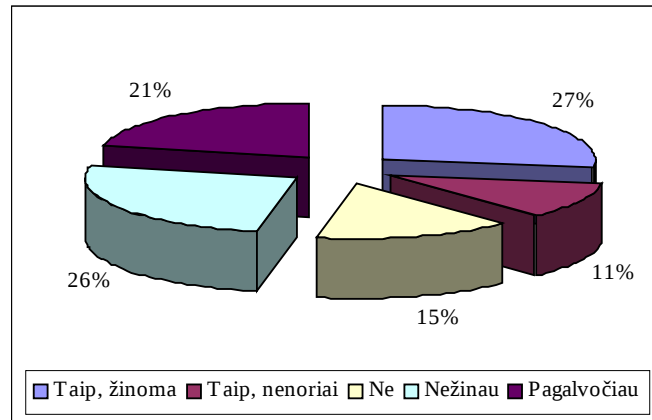
Galima daryti prielaidą, kad respondentai labai pozityviai išreiškia savo požiūrį. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai jaučiasi nesaugūs, todėl neturi motyvacijos ir noro eiti į mokyklą, nes ir patys specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, kurie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje įvardijo (žr. 5 lentelė), kad neturi motyvacijos mokytis ir nelabai nori eiti į mokyklą. Žukauskienė (2001) teigia, kad mokykloje susiklostęs psichologinis ir socialinis klimatas turi mokymosi ir elgesio motyvus formuojantį poveikį. Kad ir kokias elgesio normas skatins ir diegs mokykla, šios normos neveiks mokinio socialinės adaptacijos, jei jis nebus prisirišęs prie savo mokyklos, nesijaus jos dalimi, jei būti mokykloje jam nemalonu ar nesaugu.

2.3.3.2. Mokinių bendravimo galimybės su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais

Vaikams būdingas nuolatinis mokymasis ir tobulėjimas. Ugdant vaiko gebėjimą tinkamai tarpusavyje sąveikauti skatinimas bendrauti padeda prisitaikyti ir būti kartu. Dodge, Colker ir Heroman (2007) nurodo, kad vaikams reikia trijų rūšių įgūdžių, kad tarpusavio sąveika būtų kokybiška. Jie turi žinoti, kaip užmegzti ryšį su kitu vaiku, palaikyti santykius ir tartis, kai atsiranda konfliktas. Norėdamas užmegzti ryšį, vaikas turi elgtis taip, kaip reikalaujama tipiškoje bendruomenėje ir priimtina kitiems vaikams. Toks elgesys – tai šypsojimasis, klausimų uždavimas, idėjų siūlymas, pozityvūs komentarai, kvietimas kartu ką nors veikti arba siūlymas kuo nors dalytis. Vaikai, kurie yra ignoruojami santykių pradžioje, dažnai nežino tinkamų būdų ryšiui su bendraamžiais užmegzti.

Integruotas ugdymas suteikia vaikams lygias galimybes būti pripažintiems, nepaisant pažintinių, fizinių, bendravimo ar emocinių sunkumų. Neįgaliesiems esant integruotose klasėse, sveiki vaikai geriau suvokia žmogaus galimybių mastą. Tai padeda jiems tapti daug jautresniems ir labiau vertinti žmogų. Integruojant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus į bendrojo lavinimo klases, naudą patiria visi – ir įprastai besivystantys vaikai, jų šeimos, mokytojai, bendruomenė.

Į klausimą, ar bendrojo lavinimo mokiniai priimtų į savo draugų būrį specialiųjų ugdymosi poreikių vaiką, beveik trečdalis tiriamųjų (27%) noriai draugautų su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais. Šiek tiek mažiau (26%) tiriamųjų šiuo klausimu išsakyti nuomonę vengė („Nežinau“) (žr. 7 pav.).

7 pav. SPV priėmimas į draugų būrį (grupę), %

Bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai buvo prašomi išreikšti savo nuomonę apie specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų trukdymą gabių vaikų mokymuisi. (žr. 23 lentelė). Mokiniam atsakius į klausimą apie SPV trukdymą gabių mokinių mokymuisi, lemiami veiksniai jų nuomone yra tai, kad apsunkina mokytojų darbą, atsikalbinėja prieš mokytojus, neklauso mokytojų ir neleidžia susikaupti per pamokas. Mažiausiai įtakos gabių vaikų mokymuisi turi tai, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams mokytojai skiria didesnę dėmesį, todėl tikėtina kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams mokytojai neskiria papildomo dėmesio. Standartinis nuokrypis rodo, kad nagrinėjamu klausimu mokinių nuomonė yra gana vieninga.

23 lentelė

Mokinių nuomonė, kaip SPV trukdo gabių mokinių mokymuisi, %

TEIGINIAI	M	SD	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku
Šiems vaikams mokytojai skiria didesnę dėmesį	2,50	0,84	12%	21%	36%	31%
Apsunkina mokytojų darbą	1,50	0,74	27%	49%	12%	12%
Neklauso mokytojų	1,56	0,71	23%	48%	15%	14%
Atsikalbinėja prieš mokytojus	1,54	0,71	24%	50%	11%	15%
Tokie vaikai triukšmauja per pamokas	1,94	0,76	24%	45%	17%	14%
Tokie vaikai neleidžia susikaupti per pamokas	1,63	0,77	25%	41%	17%	17%
N=121						
<i>Paaiškinimas:</i> M-atsakymų vidurkis, kai vertinimas yra Visiškai sutinku – 1; Sutinku – 2; Nežinau – 3; Nesutinku – 4. SD – standartinis nuokrypis, N- respondentų skaičius.						

Tarp požymių „Atsikalbinėja prieš mokytojus“ ir „Tokie vaikai neleidžia susikaupti per pamokas“ išryškėjo stiprus koreliacijos ryšys, kuris yra statistiškai reikšmingas ($r = 0,703$, $p < 0,01$)

ir reiškia, jog specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai atsikalbinėdami prieš mokytojus, pamokų metu neleidžia susikaupti kartu besimokantiems mokiniams. Manoma, jog didėjant vienam požymiui, proporcingai didėja ir kitas. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai neklauso mokytojų, triukšmauja per pamokas, neleidžia susikaupti, todėl trukdo gabių vaikų mokymuisi.

Statistiškai reikšmingi skirtumai ($r = 0,775$, $p < 0,01$) pastebėti tarp požymių „*Atsikalbinėja prieš mokytojus*“ ir „*Neklauso mokytojų*“ pastebėtas stiprus koreliacijos ryšys.

Anketine apklausa buvo svarbu nustatyti, kaip su kartu besimokančiais specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais vaikais klasėje elgiasi ir šalia jų jaučiasi įprastai besivystantys mokiniai. Tyrimo rezultatai rodo, kad bendrojo lavinimo mokiniai bendrauja, padeda specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams, tai rodo atsakymų vidurkiai. Pastebėta, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokiniams specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai kelia gailestį, tai rodo atsakymo vidurkis (žr. 24 lentelė).

24 lentelė

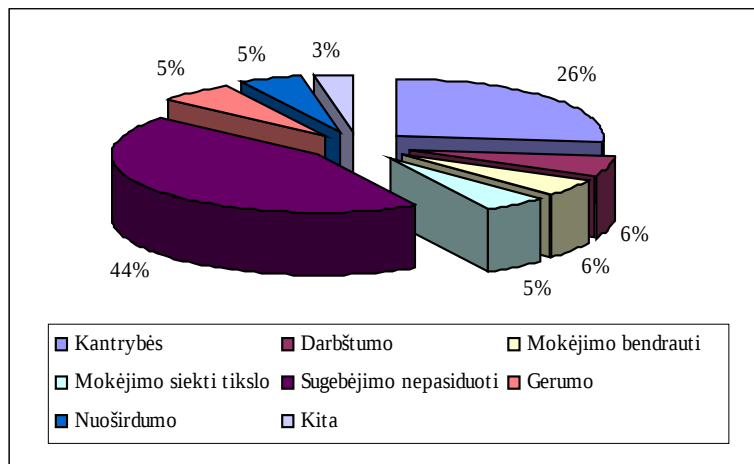
Mokinių nuomonė apie SPV mokymąsi vienoje klasėje, %

TEIGINIAI	M	SD	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku
Su jais visiškai nenoriu bendrauti	3,08	0,92	7%	19%	34%	40%
Bendrauju	1,33	0,62	22%	46%	8%	24%
Tokie vaikai man netrukdo	2,43	0,91	12%	16%	26%	46%
Padedu jiems kai reikia pagalbos	1,43	0,75	24%	38%	11%	27%
Nepadedu jiems	3,00	1,00	7%	28%	22%	43%
Nenoriu jiems padėti	3,09	0,94	7%	21%	30%	42%
Kelia gailestį	1,44	0,74	31%	36%	6%	27%
Kelia nepasitikėjimą	3,01	0,89	6%	22%	38%	34%
N=121						
<i>Paiškinimas: M-atsakymų vidurkis, kai vertinimas yra Visiškai sutinku – 1; Sutinku – 2; Nežinau – 3; Nesutinku – 4. SD – standartinis nuokrypis, N- respondentų skaičius.</i>						

Tiriant reikšmingus ryšius tarp minėtų požymių „*Bendrauju*“ ir „*Padedu jiems, kai reikia pagalbos*“ matomas vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys ($r = 0,616$, $p < 0,01$), kuris rodo jog šie požymiai vienas su kitu susiję: bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais bendrauja ir padeda šiems vaikams.

Iš tyrimo duomenų galima spręsti, kad mokiniai teigiamai atsiliepia apie šalia esantį kitą vaiką. Ketvirtadalis (44%) apklaustųjų tikino, kad neįgalusis jį išmokytų sugebėjimo nepasiduoti. Beveik trečdalis (26%) respondentų mano, kad vaikas su negalia jį galėtų išmokyti būti kantriu. Daugmaž vienodai mokiniai nurodė, kad jie iš specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų gali išmokti

gerumo, darbštumo, mokėjimo siekti tikslo, mokėjimo bendrauti, nuoširdumo (žr. 8 pav.). Galima daryti prielaidą, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai išvelgia ir teigiamų šių vaikų savybių.

8 pav. Nuomonė apie tai, ko galėtume pasimokyti iš SPV, %

Iš pateiktų galimų atsakymo variantų gavus rezultatus pastebėta, kad kai įprastai besivystantys ir turintys specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai mokosi kartu, jie mokosi vieni kitus išklaudyti, padeda vieni kitiems (žr. 25 lentelė). Tai rodo atsakymų vidurkis 1,45 ir 1,56.

25 lentelė

Mokinių nuomonė apie mokymąsi kartu su SPV, %

TEIGINIAI	M	SD	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku
Geriau vieni kitus supranta	3,08	0,91	7%	19%	34%	40%
Mokosi vieni kitus išklaudyti	1,45	0,91	24%	46%	22%	8%
Padedą pamoku metu	2,8	0,91	12%	26%	46%	16%
Padedą vieni kitiems	1,56	0,89	24%	38%	27%	11%
Mokosi išreikšti pagarbą vienas kitam	2,41	0,95	7%	28%	22%	43%
Tampa nuoširdesniais	2,54	0,89	7%	21%	30%	42%
Tampa draugiškesniais	2,47	0,94	6%	36%	31%	27%
N=121						
<i>Paaiškinimas:</i> M-atsakymų vidurkis, kai vertinimas yra Visiškai sutinku – 1; Sutinku – 2; Nežinau – 3; Nesutinku – 4. SD – standartinis nuokrypis, N- respondentų skaičius.						

Tyrimas parodė, jog stiprus ryšys ($r = 0,683$, $p < 0,01$) yra tarp požymių „Padedą vieni kitiems“ ir „Mokosi vieni kitus išklaudyti“. Šie požymiai yra statistiškai reikšmingi.

Remiantis tyrimo duomenimis egzistuoja ryšys tarp mokinių asmenybės savybių vertinimo ir mokymosi kartu su specialiujų ugdymosi poreikių vaikais. Tolerantiški ($r = 0,480$, $p < 0,01$) ir nuoširdūs ($r = 0,465$, $p < 0,01$) mokiniai mokosi vieni kitus išklaudyti. Mokiniai, kurie teigia, kad yra darbštūs ($r = 0,545$, $p < 0,01$) ir draugiški ($r = 0,545$, $p < 0,01$), padeda vieni kitiems. Supratingi ($r = 0,594$, $p < 0,01$) ir gabūs ($r = 0,408$, $p < 0,01$), moka išreikšti pagarbą vienas kitam.

Į klausimą, kokioje užklasinėje veikloje dalyvauja specialiųjų ugdymosi poreikių turintys vaikai, tyrime dalyvavusių respondentų atsakymai pasiskirstė gana skirtingai. Remiantis anketinės mokinių apklausos rezultatais matyti, jog SPV daugiau dalyvauja papildomo ugdymo pamokose (visiška sutinku 40%; sutinku 27%), mažiausiai – įvairiuose projektuose (žr. 26 lentelė.).

26 lentelė

Mokinių nuomonė apie SPV dalyvavimą užklasinėje veikloje, %

TEIGINIAI	M	SD	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku
Įvairiuose būreliuose	2,70	0,90	11%	30%	43%	16%
Papildomo ugdymo pamokose	1,76	0,75	40%	27%	17%	16%
Įvairiuose klasių renginiuose	2,69	0,88	8%	34%	38%	20%
Įvairiuose projektuose	2,8	0,91	7%	27%	29%	37%
N=121						
<i>Paaiškinimas:</i> M-atsakymų vidurkis, kai vertinimas yra Visiškai sutinku – 1; Sutinku – 2; Nežinau – 3; Nesutinku – 4. SD – standartinis nuokrypis, N- respondentų skaičius.						

Atliekant tyrimą taip pat svarbu buvo išsiaiškinti, kaip specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai bendrauja su kitais mokiniais (žr. 27 lentelė).

27 lentelė

Mokinių nuomonė apie SPV bendravimą su kitais mokiniais, %

TEIGINIAI	M	SD	Visiškai sutinku	Sutinku	Nežinau	Nesutinku
Pertraukų metu būna vieni ir nebendrauja	2,77	0,72	10%	39%	33%	18%
Nenori bendrauti su kitais	2,65	0,83	6%	26%	36%	33%
Išdykauja, dūksta kartu su kitais	2,42	0,87	9%	17%	19%	55%
Mielai žaidžia su kitais	2,56	0,81	7%	14%	35%	45%
Elgiasi agresyviai	2,76	0,83	9%	27%	41%	22%
Prasivardžiuoja	2,56	0,84	13%	38%	33%	16%
Pamokų metu sukinėjasi ir plepa	1,76	0,74	40%	25%	21%	15%
N=121						
<i>Paaiškinimas:</i> M-atsakymų vidurkis, kai vertinimas yra Visiškai sutinku – 1; Sutinku – 2; Nežinau – 3; Nesutinku – 4. SD – standartinis nuokrypis, N- respondentų skaičius.						

Bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai (55%) nepitaria teiginiu, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai su kitais klasės draugais kartu išdykauja, dūksta ir mielai žaidžia, jie sutinka su (39%) su teiginiu, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai pertraukų metu būna vieni ir nebendruoja, todėl galime teigti, kad bendrojo lavinimo mokyklos moksleiviai pastebi, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai nebendruoja su kitais vaikais ir būna vieni.

Pastebėta, kad didelė dalis tiriamųjų sutinka su teiginiu, kad šie vaikai pamokų metu sukinėjasi ir plepa (40%). Taip pat nemažai tiriamųjų sutinka su teiginiu, kad šie vaikai patys prasivardžiuoja (sutinka 38%) ir kartais net elgiasi agresyviai (sutinka 27%). Tiriant SPV bendravimą su kitais mokiniais, pasirodė vidutinio stiprumo koreliacinis ryšys ($r = 0,636$, $p < 0,01$) tarp požymių „*Prasivardžiuoja*“ ir „*Elgiasi agresyviai*“, šis ryšys yra statistiškai reikšmingas.

Remiantis atliktu tyrimu galime teigti, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokinių požiūriu, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai bendruoja su bendraamžiais ir kitais vaikais, tačiau kartais jų pačių elgesys yra netinkamas.

Apibendrinant rezultatus pastebėta, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai, palankiai vertina SPV savo mokykloje, tačiau jie patys neklauso, atsikalbinėja, triukšmauja per pamokas, todėl tai įtakoja jų bendravimą su SPV. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai dažniau tampa pasityčiojimo objektais. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokiniai bendruoja ir padeda, tačiau pačių SPV netinkamas elgesys tai trikdo.

IŠVADOS

Hipotezė, kad lemiamą specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų bendravimo sąlyga mokykloje – pozityvūs santykiai. Netinkamas elgesys, konfliktai, santykių kontroversiškumas sunkina įsiliejimą į mokyklinę veiklą ir lemia atstūmimą **pasivirtino**.

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teigti, jog specialiųjų ugdymo poreikių vaikų savijauta yra konstruktas, kuris daro įtaką jų motyvacijai ir savęs pažinimui, neabejotinai juos veikia ir visuomenės nuostatos. Pripažįstama, kad specialiųjų poreikių turinčių vaikų savijauta priklauso nuo ugdymo aplinkos, kaip juos priima bendraamžiai, tėvai ir pedagogai. Kuriant specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų humaniškus tarpusavio santykius, pripažinus jų vertingumą, atsižvelgus į jų poreikius, individualią patirtį, galima įgyti bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių, stiprinti ugdytinių pasitikėjimą savimi ir savo galimybėmis.
2. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai mokydamiesi specialiojoje mokykloje palaiko draugiškesnius santykius su bendraamžiais, kitų klasių mokiniais, pedagogais negu bendrojo lavinimo mokyklos specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai. Specialioje mokykloje specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai geriau jaučiasi, tarp sau lygių ir palaiko pozityvius tarpusavio santykius, nors jie ir yra izoliuoti nuo visuomenės.
3. Specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai, mokydamiesi bendrojo lavinimo mokykloje jaučiasi mažiau saugūs nei specialiojoje mokykloje, kadangi iš jų dažniau pasityčioja bendraamžiai ir kiti vaikai, jie turi mažiau motyvacijos ir noro mokytis. Tyrimas atskleidė, kad ir pačių specialiųjų ugdymosi poreikių vaikų netinkamas elgesys turi tam įtakos.
4. Socialiniai pedagogai palaiko pozityvius santykius su specialiųjų ugdymosi poreikių vaikais, nepriklausomai nuo ugdymo įstaigos tipo, tačiau tenka pažymėti, kad ir bendrojo lavinimo, ir specialiojoje mokykloje socialinių pedagogų teigimu, specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai su klasės draugais elgiasi šiurkščiai, neapgalvotai, dažnai konfliktuoja.
5. Bendrojo lavinimo mokyklos mokinių požiūriu, atlikus tyrimą paaiškėjo, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai: apsunkina mokytojų darbą, trukdo gabių vaikų mokymuisi dėl savo netinkamo elgesio pamokų metu, nors bendraklasiai noriai bendrauja su šiais vaikais ir padeda jiems, tačiau daugumai iš jų specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai kelia gailėstį. Tenka pažymėti, kad bendrojo lavinimo mokyklos mokinius ir specialiųjų ugdymosi poreikių vaikus dažnai sieja tik dalykiniai santykiai.

LITERATŪRA

1. Ališauskas, A. (2004). Specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčio vaiko psichologinė savijauta bendrojo ugdymo klasėje. *Ugdymo psichologija*, 11-12, 12-17.
2. Ališauskienė, S., Miltenienė, L. (2004). *Bendradarbiavimas teikiant specialiuosius ugdymosi poreikius*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Almonaitienė, J. (2010). Bendravimo samprata. Lekavičienė, R. ir kt. (Red. kol.). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai* (p. 15-47). Vilnius: Alma litera.
4. Ambrukaitis, J. (2004). Pedagogų nuomonė apie savo pasirengimą ugdyti vaikus, turinčius specialiųjų poreikių. *Specialusis ugdymas*, 2 (11), 114–123.
5. Augis, R. (Red.) ir kt. (2000). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
6. Barkauskaitė-Lukšienė, Ž. (2002). Socialinio pedagogo veiklos reglamentavimo gairės. Socialinio pedagogo ABC. *Socialinis ugdymas* 5, 76-83. Vilnius: VPU.
7. Barkauskienė, R. (2004). Tėvų ir pedagogų požiūris į vaikus, turinčius mokymosi negalių, psichologinį prisitaikymą. *Specialusis ugdymas*, 2 (11), 7-17.
8. Barkauskienė, V. (1999). Kodėl jūsų vaikui sunku mokytis? *Psichologija Tau*, 1, 4-14.
9. Brazdeikienė, L. Pilipavičius, R.J. Stasiuvienė, D. (2004). Vyresniųjų klasių moksleivių elgesio bei psichologinės savijautos ypatumai. *Visuomenės sveikata*, 4 (27), 59.
10. Dabrišienė, V., Narkevičienė, B. (2002). Individualizuoto ugdymo programų specialiųjų poreikių moksleiviams sudarymo principai: teorinis pagrindimas. *Specialusis ugdymas*, 2(7), 24-33 .
11. Dodge, D. T., Colker, L. J., Heroman, C. (2007). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas*. Vilnius: Presvika.
12. Fürst, M. (1998). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
13. Gailienė, I. (1998). Negalios priėmimas – asmenybės integruotumo ir socialinės integracijos sąlyga. *Specialioji pedagogika*, 1, 5–9.
14. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
15. Galkienė, A. (Red.). (2001). *Keli integruoto ugdymo aspektai*. Vilnius: Viltis.

16. Galkienė, A. (1999). Negalios vaikų ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, 39, 148 -163.
17. Galkienė, A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
18. Gendvilienė, G. (1999). Mokymuisi bendradarbiaujant palankios aplinkos kūrimas. *Socialinė-psichologinė adaptacija ir švietimo sistema* (p. 47-49). Kaunas.
19. Giedrienė, R. Mockevičienė, O. (1995). *Kodėl nemiela mokykla?* Vilnius: Leidybos centras.
20. Gliokler, M. (2003). *Tarpusavio santykių galia*. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagoginio centro leidybos grupė.
21. Griciūtė, A. (1999). Mokyklinės dezadaptacijos ir emocijų tarpusavio įtakos klausimai jaunesniame mokykliniame amžiuje. *Socialinė – psichologinė adaptacija ir švietimo sistema*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Kn. 1, 104-111.
22. Grigaliūnienė, V., Neverauskienė, S. (2003). Psichologinių bei šeimos charakteristikų ir paauglių psichosomatinių sutrikimų ryšys. *Visuomenės sveikata*, 4 (23), 68.
23. Gučas, A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.
24. Gudonis, V., Novogrodskienė E. (2000). Visuomenės požiūris į neįgaliuosius suaugusius ir specialiųjų poreikių vaikus. *Specialusis ugdymas*, 3, 50-62.
25. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
26. Juodraitis, A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
27. Juodraitis, A. (1999). *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
28. Juodaitytė, A. (2003). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro Ofsetas.
29. Kaffemanas, R. (1999). Agresyvumas kaip vaikystėje patirtos prievartos pasekmė. *Prievarta prieš vaikus: tarptautinė konferencija* (p. 38-43). Vilnius.
30. Kaffemanienė, I. Ivoškutė, J. (2003). Kai kurie specialiųjų ugdymo(si) poreikių turinčių moksleivių mokyklinės adaptacijos veiksniai (p. 42-43). *Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo ir gyvenimo kokybė: Tarptautinės konferencijos mokslinės tezės*. Ambriukaitis, J. (Sud.). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
31. Kaffemanienė, I., Kaffemanas, R. (1995). Sutrikusios regos vaikų adaptacijos pedagoginės ir psichologinės problemos. *Vaikų, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių, ugdymas: teorija ir praktika* (p. 105-107). Šiauliai.

32. Kaffemanienė, I. (2001). Moksleivių bei pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių bendraamžius. *Specialusis ugdymas*, 4 (1), 22-39.
33. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Kaffemanienė, I. Lusver, I. (2002). Moksleivių, turinčių mokymosi negalių bendrojo lavinimo turinio individualizavimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (11), 133-150.
35. Kardelis, K. 2007: *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.
36. Kasparavičienė, G., Sabaliauskienė, R., Rimkienė, R. (2002). *Jūs ne vieni. Šeimoms auginančioms specialiųjų poreikių vaikus*. Vilnius: Garnelis.
37. King-Sears, M. E., & Cummings, C. S. (1996). Inclusive practices of classroom teachers. *Remedial and special education* (p. 9-32). Vol. 17, Issue 7.
38. Kuginytė-Arlauskienė, I., Jakaitienė, R. (2010). Specialiųjų poreikių turinčių vaikų santykiai su mokyklos bendruomenės nariais. *Socialinis darbas*, 9 (1), 122-131.
39. Kurienė, A. (2007). Tolerantiškos asmenybės tapimo prielaidos šeimoje. *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: UAB Multiplex.
40. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Monografija. Vilnius: VPU.
41. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
42. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas. Technologija.
43. Leliūgienė, I. (2000). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
44. Leliūgienė, I., Štuopytė, E. (2000). Mokyklos vaidmuo integruojant vaikų socialinio ugdymo institucijų veiklą. *Socialiniai mokslai*, 2 (23), 114-117.
45. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas. 2005m. liepos 1d. nauja įstatymo red. (žiūrėta 2010-12-03)
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=264550&p_query=&p_tr2=
46. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas. 1998m. gruodžio 15 d.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=69873 (žiūrėta 2010 -12-03).
47. Lietuvos socialinio pedagogo pareiginė instrukcija (Valstybės žinios, 2002, Nr. 24-896). <http://tar.tic.lt/Default.aspx?id=2&item=results&aktoid=C364463D-391E-4DCA-99BD-5711A3715C92> (žiūrėta 2010 -12-03).

48. Melienė, R. Ruškus, J. Elijošienė, L. (2003). Didaktinių paradigimų realizavimas mokant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus: stebėjimo bendrojo lavinimo mokyklos klasėje duomenys. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 85-97.
49. Merkys, G. (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
50. Monkevičienė, O. (1995). *Komunikacija – susikalbėjimo, partnerystės, taikaus sugyvenimo pagrindas*. Vilnius: Leidybos centras.
51. Nasvytienė, D. (1990). Vaikų, turinčių neurotinių sutrikimų, šeimos ypatybės. *Psichologija*. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Vilnius.
52. Radzevičienė, L. (2003). *Vaikų, turinčių specialiųjų poreikių psichosocialinė raida*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
53. Reynolds, M. A., & Holdgrafer, G. (1998). Social-communicative interactions of pre-school children with developmental delays in integrated setting: an exploratory study. *Topics in early childhood special education* (p. 8-22). Vol. 18, Issue 4.
54. Ruškus, J. (2003). Specialiųjų poreikių vaikų ugdymo metodologija: modeliai, metodai, kontekstai, pokyčiai, kryptingumai. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
55. Samsonienė, L., Adomaitienė, R. (1999). Pedagogų požiūris į neįgaliųjų mokinių integraciją bendrojo lavinimo mokyklose. *Lietuvos mokyklai – 600 metų: konferencijos medžiaga* (p. 36-45). Vilnius: Pedagoginis institutas.
56. Samsonienė, L. (2006). *Specialiųjų poreikių vaikai ir jų socialinė integracija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
57. Suslavičius, A. (1995). *Socialinė psichologija*. Kaunas: Šviesa.
58. Targamadzė, V. (1999). Bendrojo lavinimo mokykla: mokinių edukacinio stimuliavimo aspektas. Monografija. Kaunas: Technologija.
59. Tumelis, J. (2003). *Visuotinė lietuvių enciklopedija (3 tomas)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
60. Vaitkevičius, R., Sudargienė, A. (2006). *Statistika su SPSS psichologiniuose tyrimuose*. Kaunas: VDU leidykla.
61. Vaitkevičiūtė, V. (2004). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
62. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: LTA.
63. Vasiliauskaitė, Z. (2010). Tarpasmeniniai santykiai. Lekavičienė, R. ir kt. (Red. kol.). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai* (p. 262-296). Vilnius: Alma litera.

64. Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2008). Bendraamžių atstumtų ir izoliuotų paauglių socialinių gebėjimų lavinimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (19), 22-28.
65. Žukauskienė, R. (2001). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
66. Žukauskienė R., Kratavičienė R., Zlatkutė V. (2000). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų adaptacijos sunkumai. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: VII tarptautinė mokslinė konferencija* (p. 274-280). Vilnius :VPU.
67. Winnicott, D. W. (2000). *Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis*. Vilnius: Via Rekta, Tev.